

NATIONAL RESEARCH
FOUNDATION
OF UKRAINE

UNIVERSITY OF
CAMBRIDGE

Грантовий проект 2022.02/0048
«Рационалізація протидії злочинності в Україні»
Університет Кембриджу – Національний фонд
досліджень України

Оцінка ефективності кримінально-правового регулювання

наукова доповідь

Микола Карчевський
доктор юридичних наук,
професор

Львів – Івано-Франківськ – Харків

2024

Доповідь підготовлено в межах реалізації грантового проєкту 2022.02/0048 «Раціоналізація протидії злочинності в Україні», що підтримується Національним фондом досліджень України та Кембриджським університетом (Велика Британія)

Доповідь представлено на засіданні Вченої ради Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

Протокол № 3 від 27 березня 2024 року

(с) 2024, Карчевський М.В.

comcriminal@gmail.com

<https://karchevskiy.com/>

Проблема

В Україні недостатньо інструментів аналізу публічних даних щодо протидії злочинності. Це унеможливує проведення якісних наукових досліджень, які б ґрунтувалися на даних, обмежує можливості оцінки ефективності правоохоронної діяльності, призводить до незбалансованих змін кримінального законодавства, ускладнює моніторинг реформи кримінальної юстиції.

Базові показники кримінально-правового регулювання представлено періодичними звітами у форматі електронних таблиць доступних для завантаження з сайтів ОГП та ДСА України. Такий формат даних істотно ускладнює роботу з ними. Отримання знань щодо ефективності протидії злочинності на підставі аналізу відкритих статистичних даних обмежено необхідністю проведення складних технічних операцій.

Відповідно, результати роботи правоохоронних та судових органів не є прозорими, механізм демократичного нагляду за їх діяльністю не є достатньо ефективним.

3

Розв'язання проблеми

Ефективна робота з даними є одним з головних векторів розвитку сучасної науки. Широке впровадження інформаційних технологій практично у всі сфери соціального буття забезпечує формування значних обсягів даних про суспільні процеси. Аналізом цих даних займається обчислювальна соціальна наука, яка представляє собою міждисциплінарне поле, що включає математику, статистику, науку про дані (data science) та науку про суспільство (social science). Своєю чергою, data science визначається як набір фундаментальних принципів вилучення інформації та знань з даних. Застосування методології цієї сучасної науки здатне забезпечити розв'язання визначеної раніше проблеми.

В межах реалізації проєкту 2022.02/0048 «Раціоналізація протидії злочинності в Україні», що підтримується Національним фондом досліджень України та Кембриджським університетом (Велика Британія) нами успішно здійснено одну з перших спроб систематизувати статистичні дані щодо протидії злочинності в Україні у форматі відтворюваного дослідження за методологією Data Science.

Розроблений веб-застосунок «Протидія злочинності в Україні: інфографіка», інтегрує й дає можливість аналізувати дані, що містяться у звітах Офісу Генерального прокурора України та Державної судової адміністрації за 2013–2023 роки.

Українська версія:

https://ioyfgl-nikolay-karchevskiy.shinyapps.io/ukraine3_0/

Англійська версія:

<https://ioyfgl-nikolay-karchevskiy.shinyapps.io/Ukraine/>

Ключові характеристики застосунку:

- період спостережень охоплює одинадцять років (2013-2023)
- більше ніж 300 параметрів аналізу застосування кримінального законодавства
- набір даних налічує більше 14 мільйонів показників функціонування національної системи кримінальної юстиції
- режим створення власних візуалізацій та наборів даних, можливість комбінувати параметри, визначати період спостережень, рівень узагальнення, та необхідність обрахунку відносних значень
- режим побудови фонових картограм на основі регіональних даних

Методологія містить юридичний, алгоритмічний та технічний складники.

Юридичний полягає в тому, що вхідні дані ми розглядаємо з усталених і найбільш поширених позицій правової науки. Зокрема, це стосується змісту використовуваних у дослідженні понять «кримінальне правопорушення», «обліковане правопорушення», «вирок, що набрав чинності» тощо. Розгляд процесу протидії злочинності зумовлений змістом аналізованих статистичних звітів. У загальних рисах процес протидії злочинності, представлений у статистичних звітах, полягає у наступному: 1) певні події правоохоронні органи обліковують як такі, що потребують дослідження в межах кримінальних проваджень; 2) у результаті досудового розслідування таких подій може бути прийнято рішення про скерування матеріалів провадження до суду; 3) у такому разі можливі чотири варіанти: скерування матеріалів з обвинувальним актом, скерування клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, скерування клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, скерування клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру; 4) розгляд матеріалів провадження в суді закінчується набранням чинності певним судовим рішенням; 5) такі рішення також можуть бути чотирьох різновидів: про засудження особи, про виправдання особи, про застосування примусових заходів медичного характеру та про закриття справи; 6) якщо особа визнається винною, реалізація кримінальної відповідальності може відбуватися в репресивній (призначення покарання) або ліберальній (звільнення від покарання) формах.

Представлені у відкритому доступі та використані як вхідні дані річні звіти Офісу Генерального Прокурора України та Державної судової адміністрації України є результатом покладених на ці органи обов'язків, передбачених відповідними нормативними документами[38].

Алгоритмічний складник стосується особливостей проведення відтворюваного дослідження (*reproducible research*). Збір даних відбувається в спосіб завантаження звітів, представлених на офіційних інтернет-представництвах Офісу Генерального прокурора України та Державної судової адміністрації України. Посилання на звіти додано до відповідних програмних скриптів. Виконання скриптів дає змогу отримати локальні копії вхідних даних. Трансформація даних у цьому дослідженні полягала в перетворенні звітів на дані, придатні для автоматизованого опрацювання («чисті» дані). На підставі аналізу особливостей структури вхідних звітів було розроблено скрипти очищення даних. Виконання цих скриптів дало змогу отримати файли, що містять тільки показники кримінально-правового регулювання, властиві певним статтям Особливої частини КК. У цих файлах

відсутні елементи, які утруднюють автоматизовану обробку (розмітка таблиць, підсумкові рядки, заголовки тощо). Скрипти автоматизованої обробки створюють з отриманих на попередньому етапі «чистих» даних добірки та узагальнення для дальших візуалізацій. Візуалізація здійснюється знову ж таки через виконання скриптів, що використовують добірки, отримані на попередньому етапі, і стандартні бібліотеки графічного представлення даних.

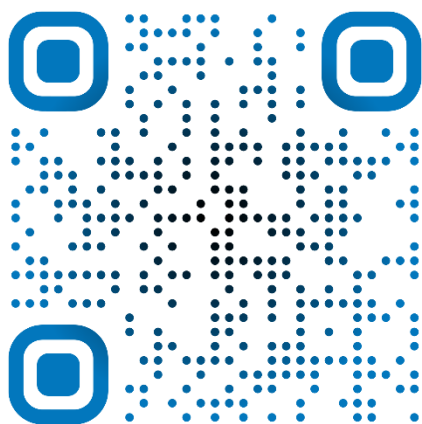
Технічний складник полягає в характеристиці застосованого програмного забезпечення. Для виконання завдань дослідження використовувалася мова програмування R[16], середа розробки програмного забезпечення з відкритим вихідним кодом RStudio[15]. Розробку оболонки веб-застосунку здійснено з використанням Shiny R - програмного середовища для створення інтерактивних програмних продуктів з графічним інтерфейсом на основі мови програмування R. Для розробки застосунку використано такі бібліотеки (libraries) R: “shiny”[23], “readxl”[8], “readr”[9], “DT”[24], “xlsx”[1], “tidyverse”[22], “textreadr”[17], “stringr”[7].

В онлайн-додатках представлено вихідні дані, дані, придатні до автоматизованої обробки, програмні коди для отримання первинних даних, їх обробки й візуалізації[12].

Всі використані програмні продукти та дані представлено у вільному доступі, що є додатковою гарантією можливості відтворення здійсненого дослідження.

Обґрунтування положень про злочинність, її причини, особистість злочинця, заходи запобігання, яке передбачає методологічно послідовне отримання нових знань з даних, що збираються та обробляються автоматизовано, нами запропоновано називати **обчислювальне кримінологічне аргументування** [31].

[Вхідні дані та скрипти розробленого застосунку](#)

Важливі вихідні положення.

1. Проблема ефективного (раціонального) кримінально-правового регулювання в умовах війни набуває виняткової значимості, перемога потребує раціонального використання соціальних ресурсів. Саме тому визначення напрямів реалізації кримінально-правової політики має враховувати відповідність між фактичними результатами протидії злочинності та обсягом ресурсів, використаних для забезпечення кримінально-правового реагування.

2. З позицій раціональної парадигми кримінального права ефективними законодавчими рішеннями у сфері кримінально-правового регулювання слід вважати ті, що забезпечують баланс соціальної значимості охоронюваних благ та обґрунтованого обсягу необхідних соціальних витратків, а саме того обсягу витратків, який держава та суспільство можуть виділити на забезпечення кримінально-правового регулювання. Ефективними рішеннями на правозастосовному рівні кримінально-правового регулювання слід вважати ті, які прийняті відповідно до чинного законодавства та вимагають здійснення соціальних витрат, що відповідають небезпечності конкретного вчиненого кримінального правопорушення [34]. Належною реалізацією публічного інтересу у функціонуванні інститутів кримінальної юстиції будемо вважати таку, коли більшість рішень на законодавчому та правозастосовному рівнях кримінально-правового регулювання є ефективними й забезпечують раціональне використання соціального ресурсу.

Публічний інтерес полягає в тому, щоб правоохоронна система та суди працювали ефективно, захищаючи суспільство від злочинності. Цього можна досягти, якщо більшість рішень на законодавчому та правозастосовному рівнях кримінально-правового регулювання будуть дієвими й забезпечуватимуть раціональне використання соціального ресурсу.

Ефективне (раціональне) кримінально-правове регулювання є динамічним процесом, що потребує постійного аналізу, корегування вдосконалення. Щоб правоохоронна система дійсно служила інтересам суспільства, необхідно знаходити раціональний баланс між соціальною значимістю охоронюваних благ та витратами.

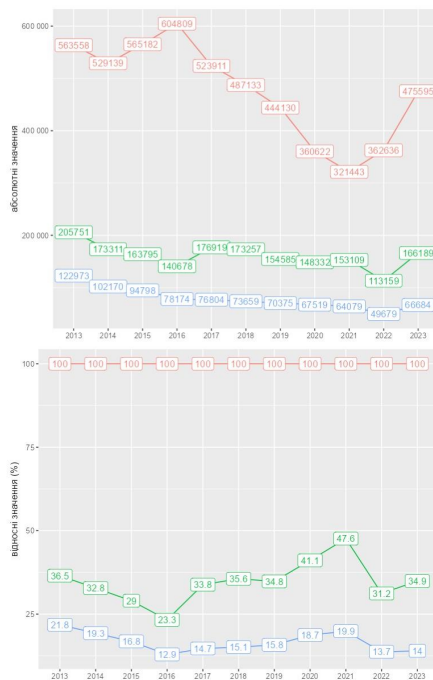
Неефективне кримінально-правове регулювання призводить до втрати довіри громадян до правоохоронних та судових органів. Коли це відбувається, держава втрачає монополію на застосування сили для протидії злочинності, формуються критичні потенціали потужних та небезпечних соціальних конфліктів.

3. В умовах, коли Україна протистоїть збройній агресії РФ, проблема раціонального правового регулювання стає ще більш важливою. З одного боку,

держава має вживати рішучих заходів для захисту суспільства від злочинності в умовах воєнного стану. З іншого боку, важливо не витратити більше ресурсів, ніж це дійсно необхідно, адже вони можуть бути використані для оборони країни. Водночас, виключної небезпечності набувають зазначені раніше наслідки неефективного кримінально-правового регулювання.

Результати аналізу статистичних даних.

На нашу думку, найбільш важливими є наступні положення щодо змісту статистичних показників протидії злочинності в Україні. Спостерігається збільшення кількості облікованих проваджень. Помітне падіння частки проваджень надісланих до суду та частки засуджених можна розглядати як загальну характеристику впливу агресії РФ на практичне кримінально-правове регулювання. (інфографіка 1) Правоохоронні органи фіксують численні кримінальні правопорушення з боку агресора, проте можливості притягнення винних до відповідальності тимчасово обмежені.

Загальна тенденція

Спостерігається збільшення кількості облікованих проваджень. Помітне падіння частки проваджень надісланих до суду та частки засуджених можна розглядати як загальну характеристику впливу агресії РФ на практичне кримінально-правове регулювання

- а Обліковано кримінальних правопорушень [ОГП 1]
- а Проваджень скеровано до суду з обвинувальним актом [ОГП 1]
- а Засуджено осіб [ДСА 6]

Інфографіка 1

Відбулися певні зміни структури облікованих проваджень та кількості засуджених осіб (інфографіка 2). Традиційно переважна більшість облікованих проваджень та засуджених осіб була пов'язана з правопорушеннями проти власності, життя та здоров'я та незаконним обігом наркотиків. До початку повномасштабної агресії РФ проти України у 2022 році, частка проваджень щодо правопорушень проти власності складала 50-68%, частка засуджених за такі правопорушення була в межах 47-55%. У 2022 та 2023 роках щодо правопорушень проти власності було обліковано 31% та 38% проваджень, частка засуджених за ці правопорушення склала 39% та 33%. Відповідно, до найвищих показників за останні 10 років наблизилися аналогічні характеристики протидії посяганням на життя та здоров'я (12-13% проваджень, 15% засуджених), найбільшими за цей час виявилися частки облікованих проваджень та осіб, засуджених за правопорушення в сфері незаконного обігу наркотиків (9-8% проваджень та 16-19% засуджених). Помітним було збільшення частки засуджених за кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади (Розділ XV Особливої частини КК, з 1-3% до 6-7%). Найбільшим було збільшення часток облікованих проваджень проти основ національної безпеки (Розділ I), від 0,1-0,2% до 4,7% (2022), а також проти миру й безпеки людства (Розділ XX) від 0,01-0,1% до 17% (2022) та 13% (2023).

9

Трансформації структури облікованих проваджень та кількості засуджених осіб

Зменшення частки облікованих проваджень та засуджених за злочини проти власності (Розділ VI)

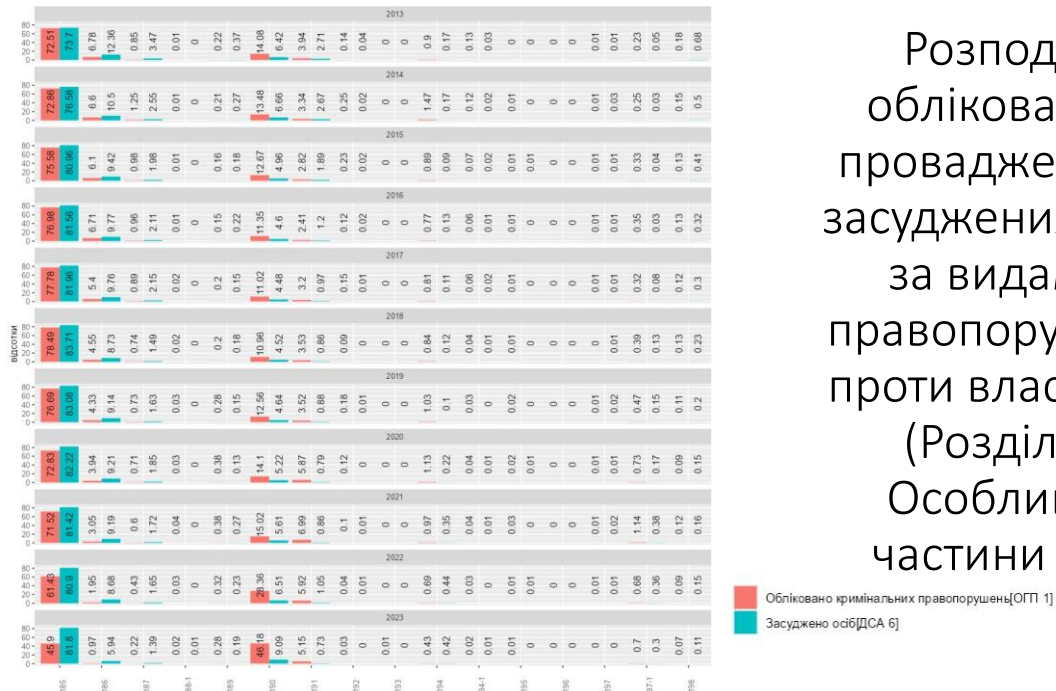
Збільшення часток засуджених за злочини проти життя та здоров'я (II), в сфері незаконного обігу наркотиків (XIII) та проти авторитету органів державної влади (XV)

Істотне збільшення часток облікованих проваджень за ознаками посягань проти основ національної безпеки (I) та проти миру й безпеки людства (XX)

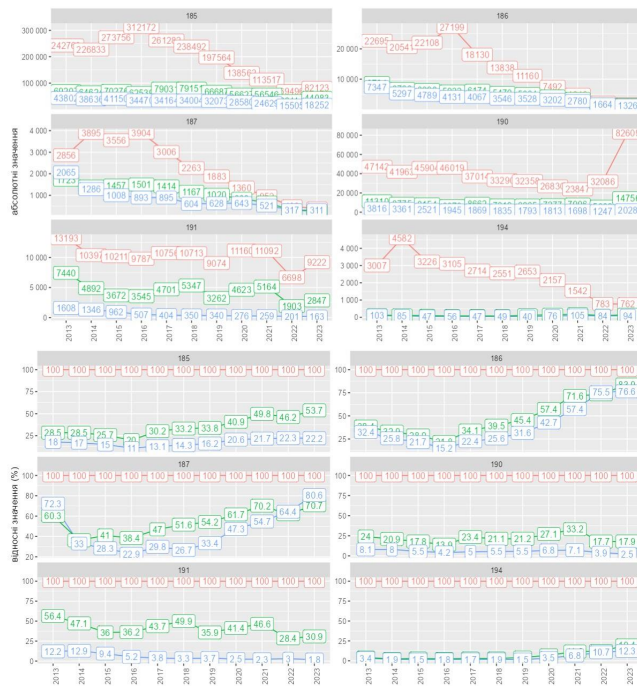
Обліковано кримінальних правопорушень [ОГП 1]
 Засуджено осіб [ДСА 6]

Інфографіка 2

Протидія посяганням на власність (інфографіка 3,4) характеризується тим, що крім істотного зменшення частки серед облікованих правопорушень та засуджених осіб, зберігається загальна тенденція останніх років щодо зменшення абсолютної кількості облікованих проваджень та засуджених осіб.

Інфографіка 3

Інфографіка 4

Водночас, заслуговує на увагу істоте збільшення облікованих випадів шахрайства без відповідної динаміки повідомлень про підозру та засудження. (інфографіка 5). Кількість облікованих проваджень за ознаками шахрайства у 2023 році була більшою ніж проваджень, облікованих за ознаками крадіжки та, відповідно, найбільшою серед усіх кримінальних правопорушень. Якщо кількість проваджень, облікованих за ознаками шахрайства зросла порівняно з 24 тис. у 2021 році до 83 тис. у 2023, то кількість таких проваджень з повідомленням про підозру у 2022 році зменшилася на 20%, але у 2023 збільшилася майже у двічі порівняно з 2021 роком. Аналогічно характеризується й кількість осіб, засуджених за шахрайство: у 2022 році зменшилася на 27%, але у 2023 зросла порівняно з 2021 роком на 19% (2023-2028 осіб, 2021 – 1698). Дана ситуація, на нашу думку, є відображенням процесів міграції населення через агресію рф, значним збільшенням чисельності внутрішньо переміщених осіб. Також заслуговує на увагу гіпотеза про більш широке використання злочинцями інформаційних технологій.

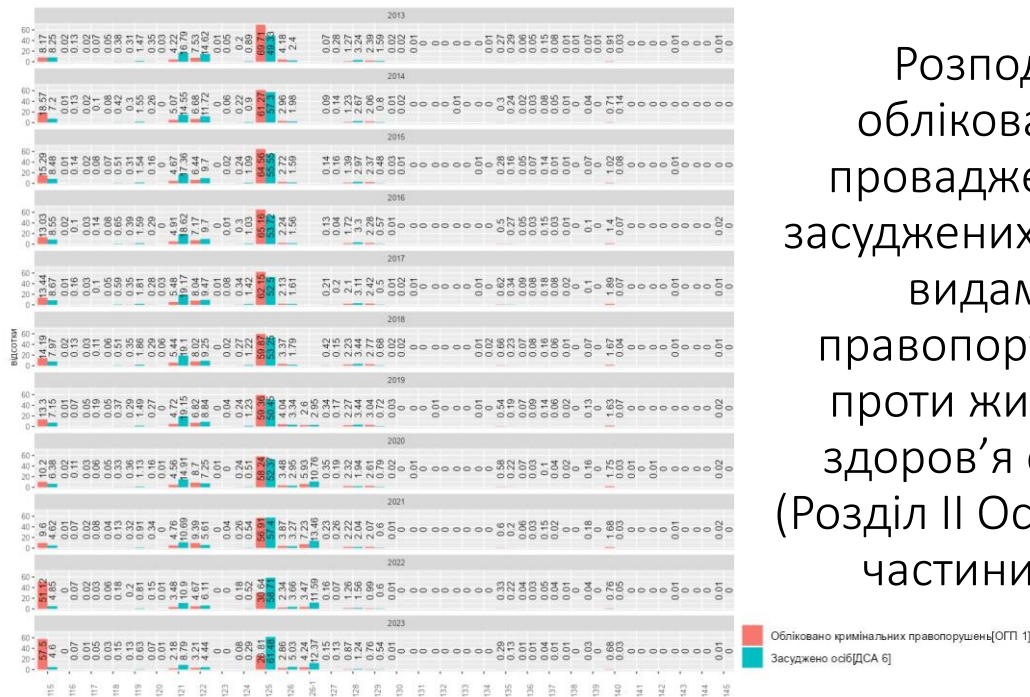

Стаття 190. Шахрайство
Стаття 191.
Привласнення,
розтрата майна або
заволодіння ним
шляхом зловживання
службовим
становищем

11

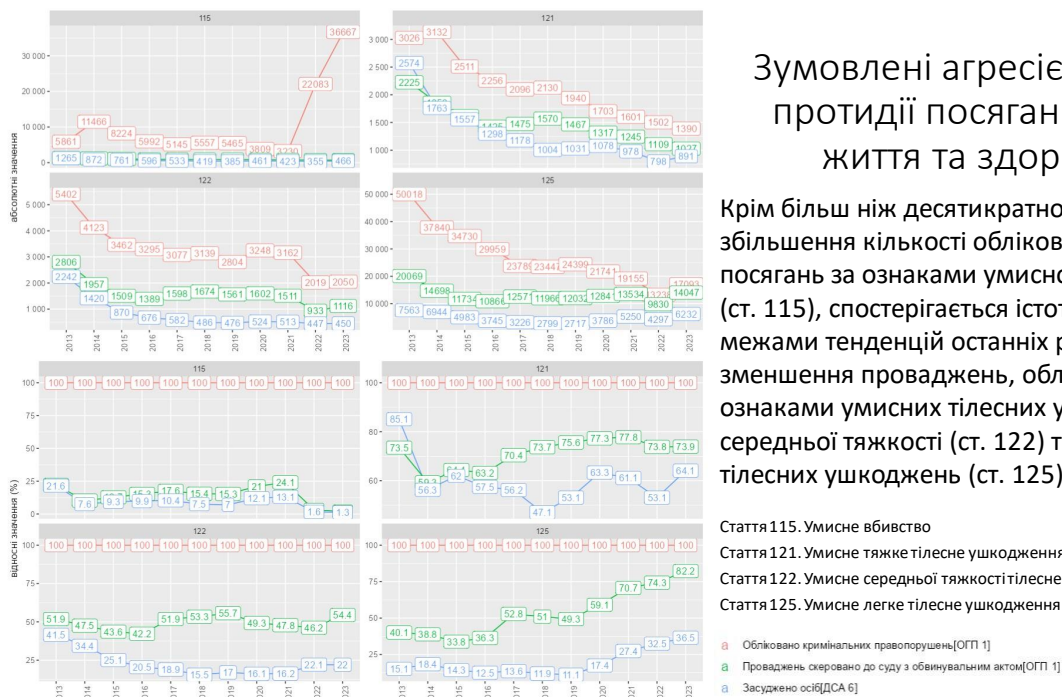
Інфографіка 5

У контексті кримінально-правової протидії посяганням на життя (інфографіка 6,7) в першу чергу слід відзначити зумовлене агресією рф більш ніж десятикратне збільшення кількості облікованих посягань за ознаками умисного вбивства. Тут кримінальна статистика однозначно фіксує страшну ціну агресії рф для народу України.

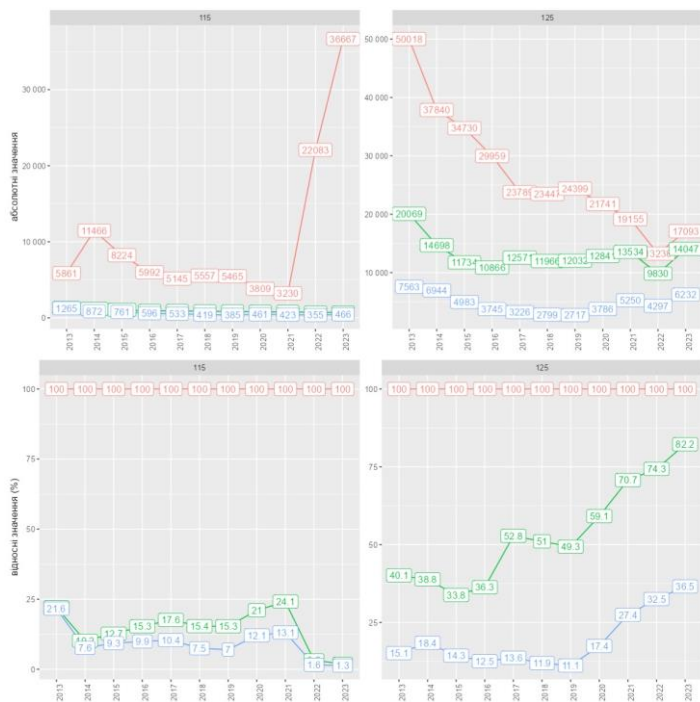
Інфографіка 6

Розподіл облікованих проваджень та засуджених осіб за видами правопорушень проти життя та здоров'я особи (Розділ II Особливої частини КК)

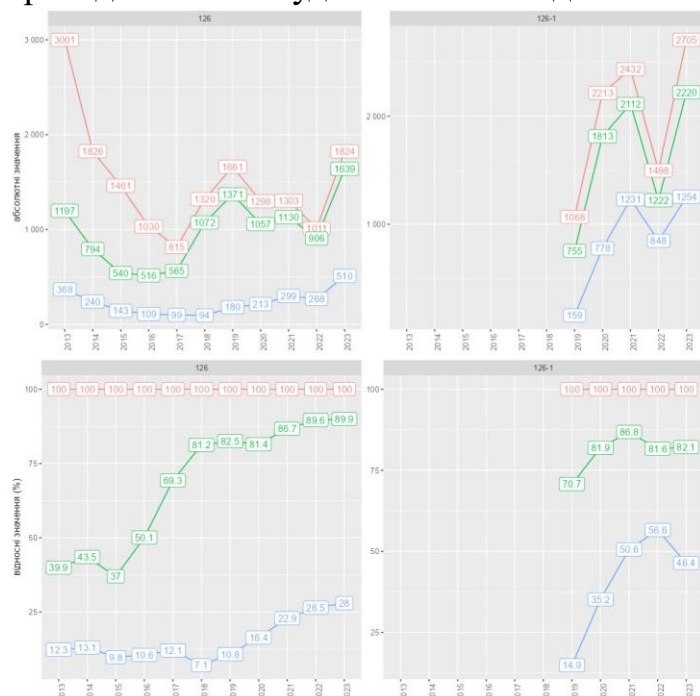
Інфографіка 7

Разом з цим, не можна не звернути уваги на істотне, за межами тенденцій останніх років, зменшення проваджень, облікованих за ознаками тілесних ушкоджень середньої тяжкості та легких тілесних ушкоджень (інфографіка 10). Такі дані, на нашу думку, свідчать про те, що агресія рф не залякала українців, а сприяла формуванню у них більш відповідального ставлення до соціальної взаємодії.

Інфографіка 8

Водночас, помітною є тенденція зростання кількості облікованих проваджень та засуджених осіб за домашнє насильство (інфографіка 9).

Інфографіка 9

Стаття 115. Умисне вбивство Стаття 125. Умисне легке тілесне ушкодження

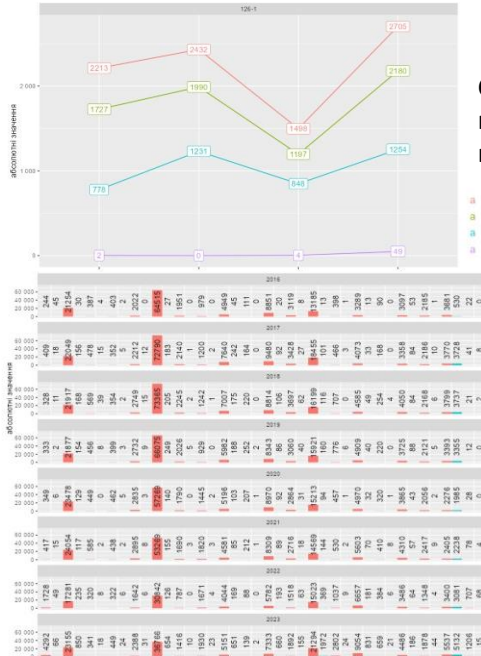
- Обліковано кримінальних правопорушень[ОГП 1]
- Проваджень скеровано до суду з обвинувальним актом[ОГП 1]
- Засуджено осіб[ДСА 6]

Стаття 126. Побої і мордування Стаття 126-1. Домашнє насильство

2023 рік характеризується помітним зростанням кількості облікованих проваджень та засуджених осіб за побої та мордування, а також домашнє насильство

- Обліковано кримінальних правопорушень[ОГП 1]
- Проваджень скеровано до суду з обвинувальним актом[ОГП 1]
- Засуджено осіб[ДСА 6]

Важливим є і те, що серед осіб, обвинувальні акти щодо яких направлено до суду, значно збільшилася кількість військовослужбовців (з 4 до 49) (інфографіка 10). У цьому контексті варто звернути увагу на загальне збільшення кількості військовослужбовців серед виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення.

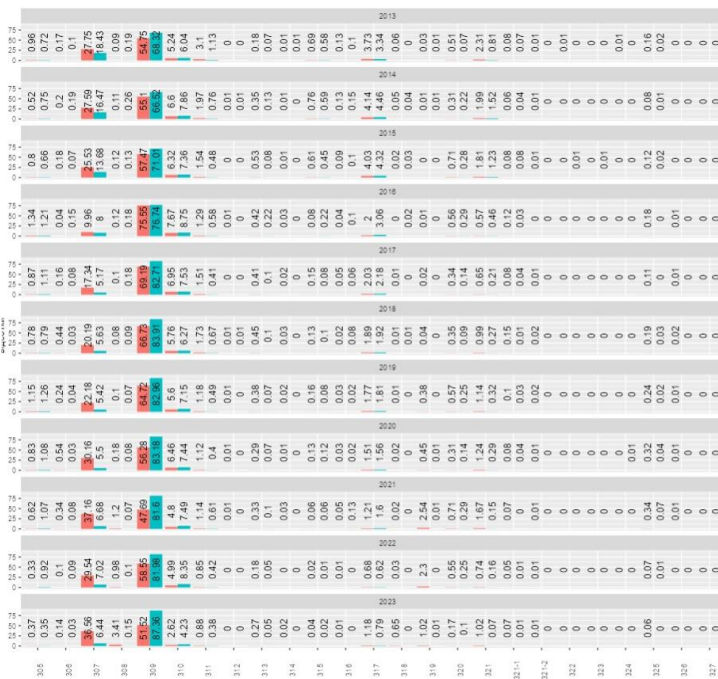
Стаття 126-1. Домашнє насильство

Серед осіб, обвинувальні акти щодо яких направлено до суду, значно збільшилася кількість військовослужбовців

У цьому контексті варто звернути увагу на загальне збільшення кількості військовослужбовців серед виявлених осіб, які вчинили кримінальні правопорушення

Інфографіка 10

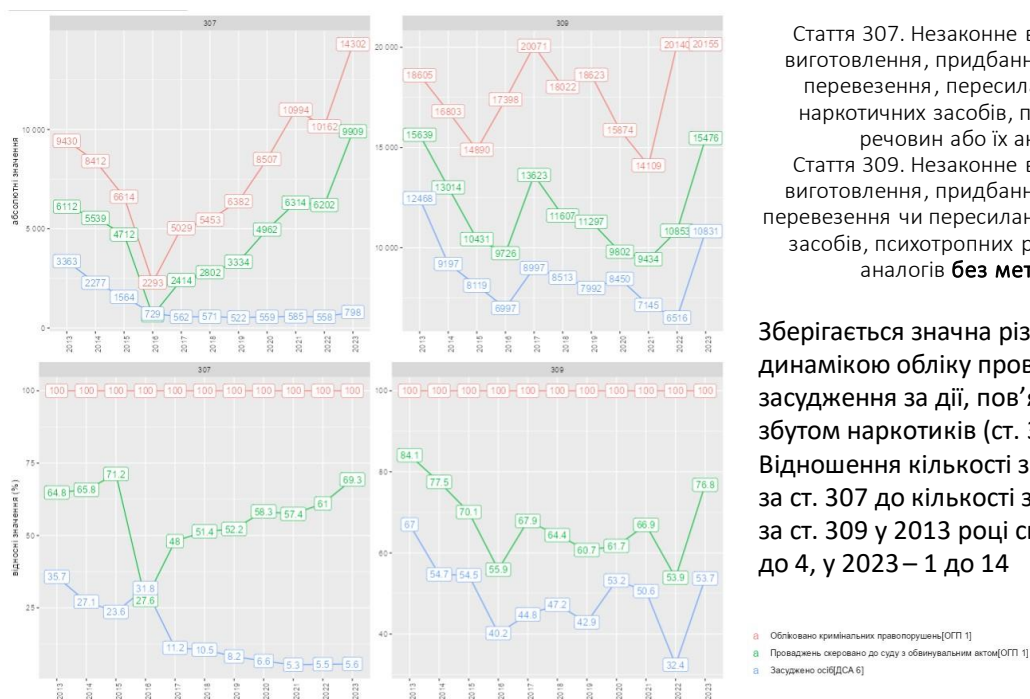
Слід відзначити загострення негативних тенденцій протидії незаконному обігу наркотиків (інфографіка 11).

Розподіл облікованих проваджень та засуджених осіб за видами правопорушень в сфері незаконного обігу наркотиків (Розділ XIII Особливої частини КК)

Інфографіка 11

Зберігається значна різниця між динамікою обліку проваджень та засудження за дії, пов'язані зі збутом наркотиків (ст. 307 КК), збільшення кількості облікованих проваджень та проваджень з повідомленням про підозру супроводжується зменшенням кількості засуджених осіб. Крім того у 2022 та 2023 роках спостерігалось істотне збільшення кількості облікованих проваджень за ознаками діянь не пов'язаних зі збутом (ст. 309). У 2023 це збільшення супроводжувалося відповідною зміною кількості засуджених. Відношення кількості засуджених за ст. 307 до кількості засуджених за ст. 309 у 2013 році складало 1 до 4, у 2023 – 1 до 14 (інфографіка 12). Показники можуть свідчити про складності організації роботи правоохоронних та судових органів у воєнний час та однозначно потребують подальшого дослідження.

Стаття 307. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів

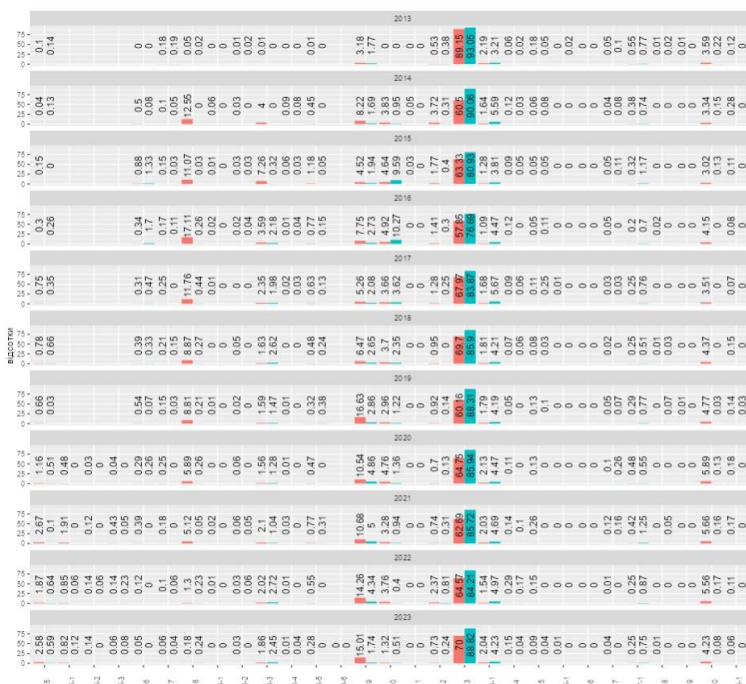
Стаття 309. Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів **без метизбуту**

Зберігається значна різниця між динамікою обліку проваджень та засудження за дії, пов'язані зі збутом наркотиків (ст. 307). Відношення кількості засуджених за ст. 307 до кількості засуджених за ст. 309 у 2013 році складало 1 до 4, у 2023 – 1 до 14

● Обліковано кримінальних правопорушень [ОПП 1]
 ● Проваджень скеровано до суду з обвинувальним актом [ОПП 1]
 ● Засуджено осіб [СА 6]

Інфографіка 12

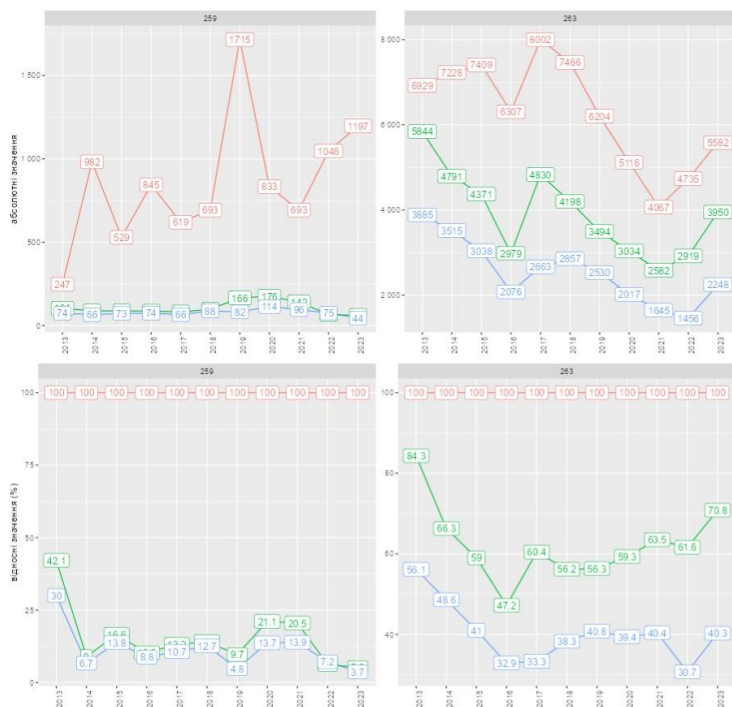
Протидія посяганням на громадську безпеку (інфографіка 13, 14) характеризується тим, що у 2022 та 2023 збільшувалася кількість облікованих проваджень за ознаками завідомо неправдивого повідомлення про небезпеку (ст. 259 КК). Однак відповідного збільшення кількості засуджених осіб не спостерігалось. Також час повномасштабної військової агресії рф характеризується збільшенням проваджень за ознаками незаконного поводження зі зброєю. Динаміка кількості засуджених за це правопорушення у 2023 році повернулася до середніх показників останніх років.

Інфографіка 13

Розподіл облікованих проваджень та засуджених осіб за видами правопорушень проти громадської безпеки (Розділ IX Особливої частини КК)

16

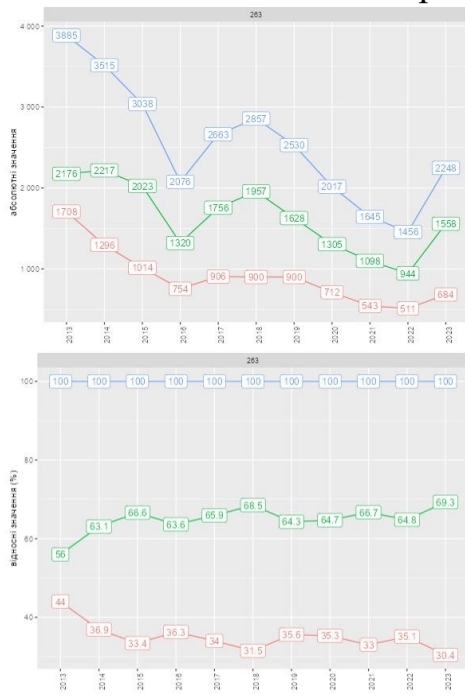

Інфографіка 14

Стаття 259. Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності
Стаття 263. Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами

У 2022 та 2023 збільшувалася кількість облікованих проваджень за ознаками завідомо неправдивого повідомлення про небезпеку (ст. 259 КК). Відповідного збільшення кількості засуджених осіб не спостерігається. Також час повномасштабної військової агресії рф характеризується збільшенням проваджень за ознаками незаконного поводження зі зброєю. Динаміка кількості засуджених за це правопорушення у 2023 році повернулася до середніх показників останніх років

Також слід зазначити, що у 2023 році серед засуджених за незаконне поводження зі зброєю частка осіб, яких звільнено від покарання, була найбільшою за останні 11 років (інфографіка 15).

Специфіка покарань, що призначаються за незаконне поводження зі зброєю (ст. 263)

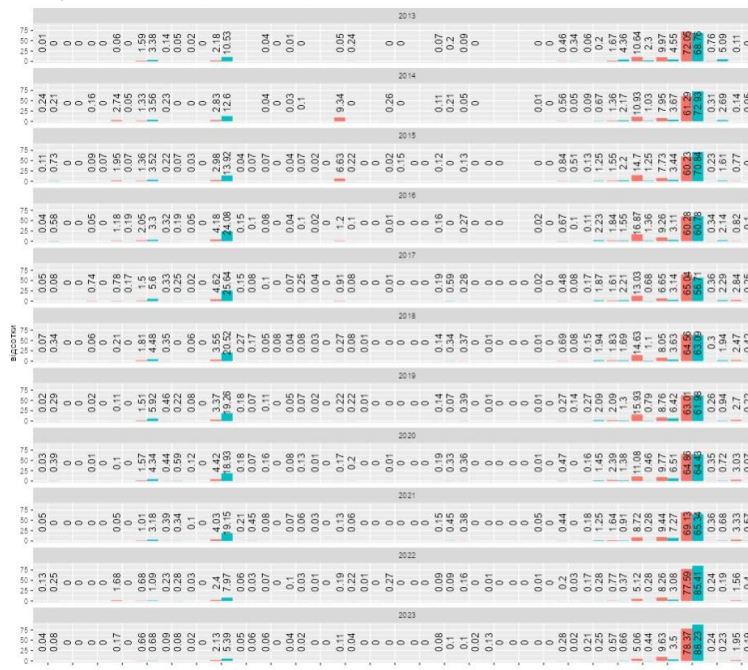
У 2023 році серед засуджених за незаконне поводження зі зброєю частка осіб, яких звільнено від покарання, була найбільшою за останні 11 років

■ Призначено покарання (разом) (ДСА 7)
 ■ Звільнено від покарання (разом) (ДСА 7)
 ■ Засуджено осіб (ДСА 6)

Інфографіка 15

Протидія посяганням на авторитет держави (Розділ XV Особливої частини КК) характеризується істотним зменшенням погроз та насильства щодо працівників правоохоронних органів (ст. 345) із відповідним зменшенням кількості засуджених (інфографіка 16, 17). Водночас у 2022 та 2023 подвоїлася кількість засуджених за використання підроблених документів (ст. 358).

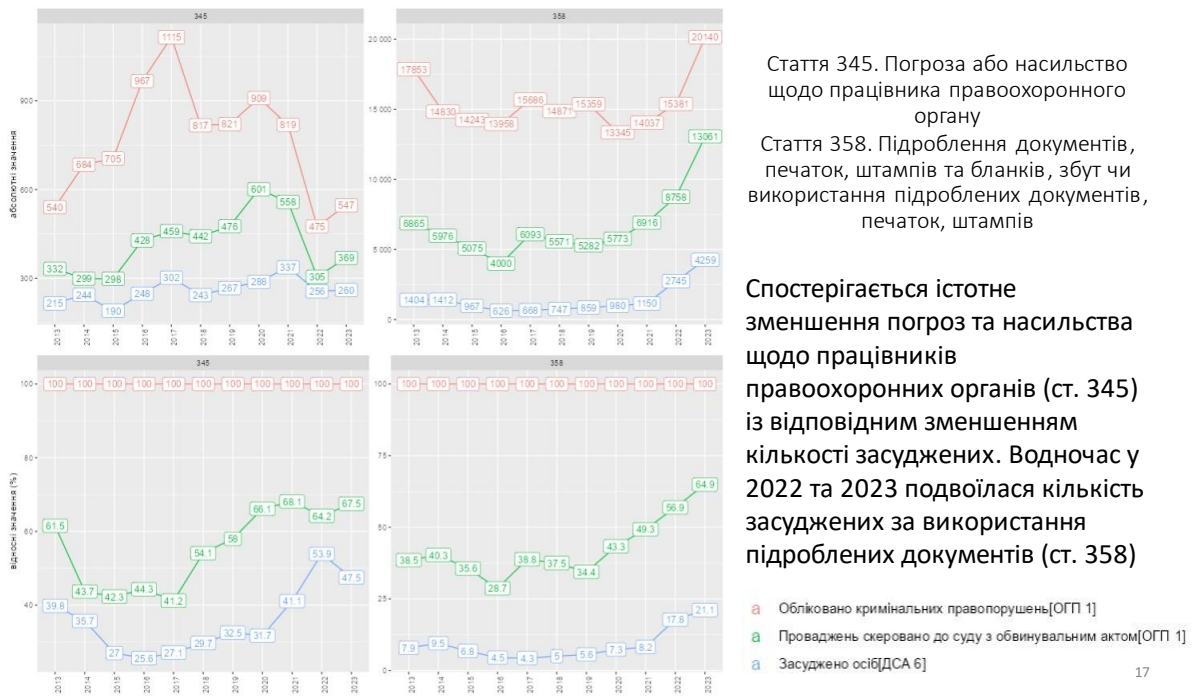
17

Розподіл облікованих проваджень та засуджених осіб за видами правопорушень проти авторитету держави (Розділ XV Особливої частини КК)

■ Обліковано кримінальних правопорушень (ОП 1)
 ■ Засуджено осіб (ДСА 6)

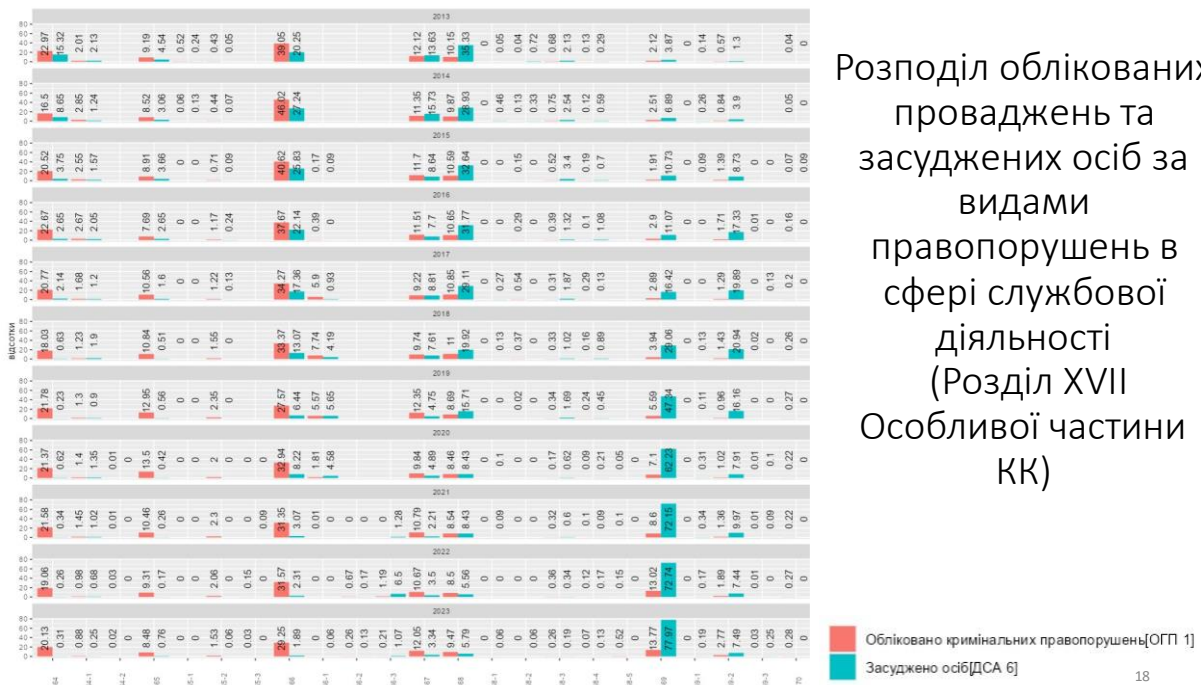
Інфографіка 16

Інфографіка 17

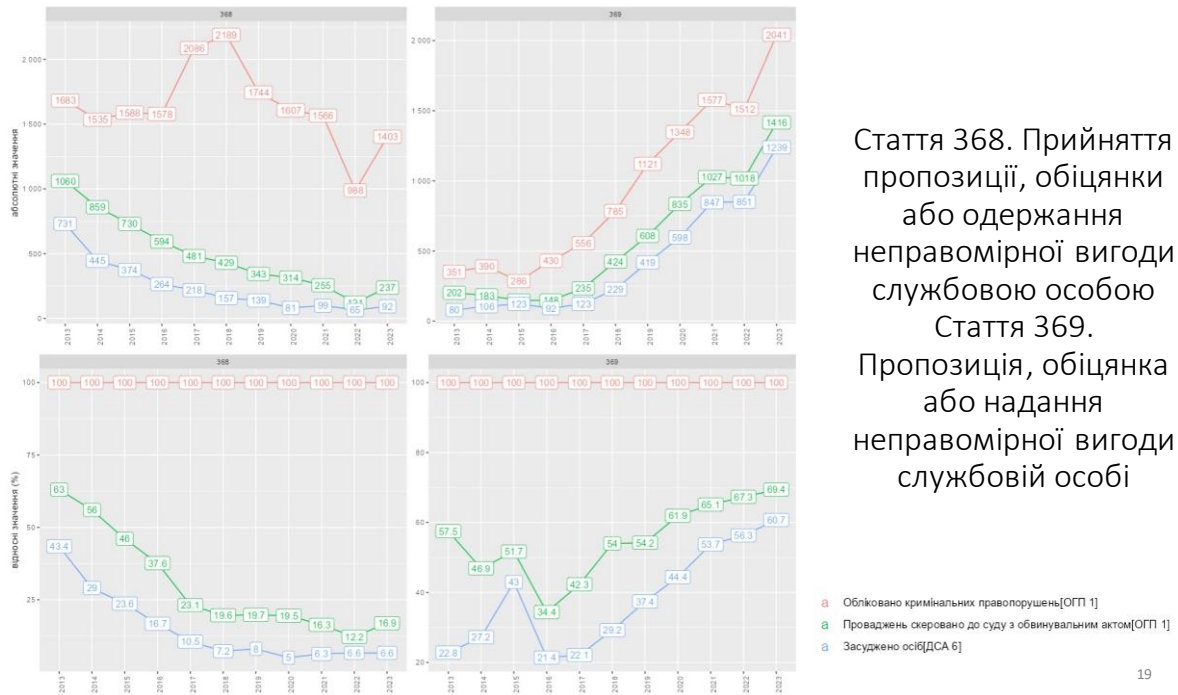
Зберігаються негативні тенденції протидії кримінальним правопорушенням в сфері службової діяльності (інфографіка 18, 19). Переважну більшість осіб засуджено за пропозицію неправомірної вигоди (у 2023 році – 78%).

18

Інфографіка 18

Розподіл облікованих проваджень та засуджених осіб за видами правопорушень в сфері службової діяльності (Розділ XVII Особливої частини КК)

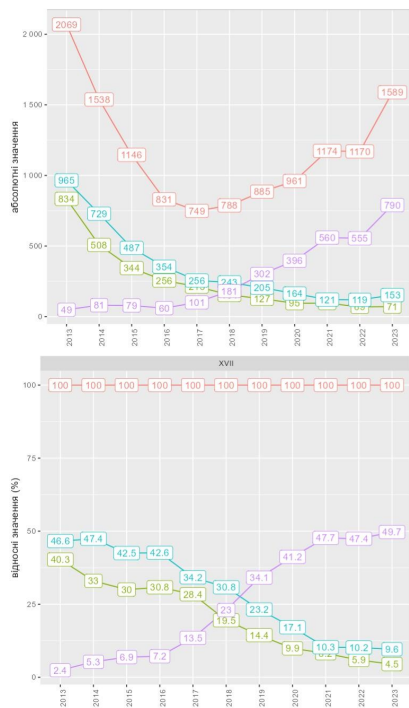
19

Інфографіка 19

У процесі дослідження правозастосовчого рівня кримінально-правової протидії корупції нами було встановлено, що протягом досліджуваного періоду суттєво змінилася структура засуджених осіб за кримінально-правовою кваліфікацією. Якщо до 2017 року більшість осіб засуджували за отримання неправомірної вигоди, то, починаючи з 2018 року, за пропозицію неправомірної вигоди Абсолютні значення ще більш промовисті: у 2013 році за отримання неправомірної вигоди засуджено 731 особу, за пропозицію – 80; у 2023 році за отримання неправомірної вигоди засуджено 93 особи, за пропозицію – 1239 (інфографіка 19).

19

Процес був поступовим, відповідні тенденції зменшення / збільшення кількості засуджених осіб прослідковувалися протягом усього періоду спостережень. Крім того, за даними ДСА, починаючи з 2019 року серед засуджених за правопорушення, передбачені Розділом XVII Особливої частини, найбільшою є частка «працевдатні, які не працювали і не навчалися». Розмір цієї частки збільшується від 34 % у 2019 році, до 49,7 % у 2023 (інфографіка 20).

Розподіл осіб, засуджених за кримінальні правопорушення в сфері службової діяльності (Розділ XVII Особливої частини КК), за видами занять на момент вчинення правопорушення

- Засуджено осіб [ДСА 6]
- Заняття засуджених на момент вчинення правопорушення - державні службовці [ДСА 7]
- Заняття засуджених на момент вчинення правопорушення - інші службовці [ДСА 7]
- Заняття засуджених на момент вчинення правопорушення - працевздаті, які не працювали і не навчалися [ДСА 7]

20

Інфографіка 20

Чи означає це, що головною проблемою протидії корупції в Україні стала пропозиція неправомірної вигоди? Чи відповідають результати функціонування кримінальної юстиції реальній соціальній ситуації? Чи можна стверджувати, що соціальні ресурси, які виділяються на протидію корупції, використовуються раціонально?

20

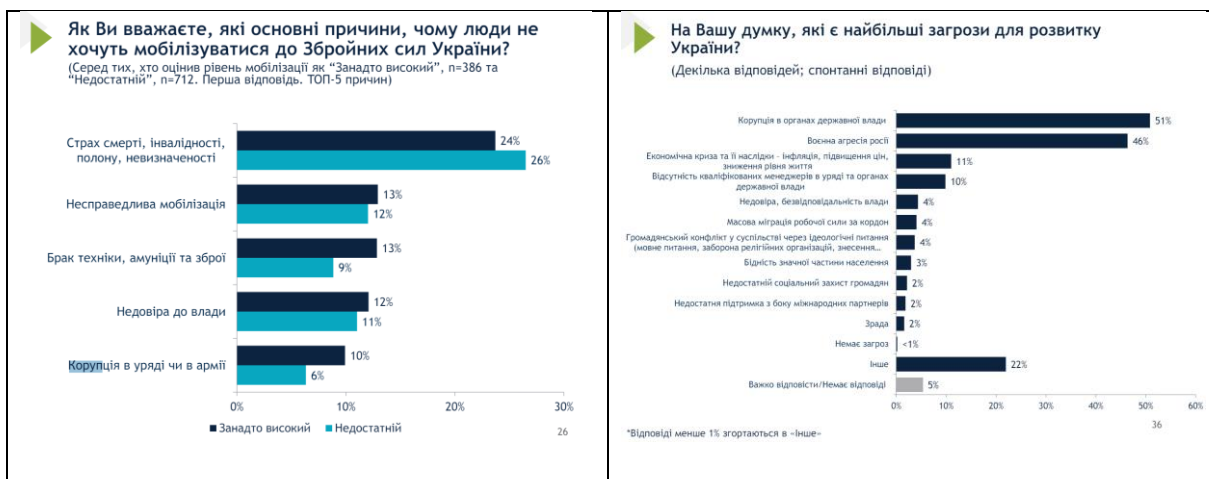
Для відповіді на поставлені запитання ми провели розвідувальний контент-аналіз обвинувальних вироків за ст. 369 КК, які було постановлено з та представлено в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Переважна більшість стосується майже тотожних обставин: пропозиція неправомірної вигоди поліцейським (прикордонникам) під час виконання ними службових обов'язків у складі добових нарядів (охорона громадського порядку, виконання обов'язків на пункті пропуску через державний кордон тощо). У переважній більшості судових рішеннях йшлося про угоду щодо визнання винуватості [див наприклад, 15]. Більш ретельне дослідження цієї судової практики буде здійснено нами в процесі подальшої реалізації гранту.

Що ж до сформульованих запитань про відповідність фактичної судової практики соціальному запиту протидії корупції, вважаємо, що було отримано досить даних для негативної відповіді. Навряд чи сукупність актів застосування кримінального права щодо протидії корупції, майже 3/4 якої являє собою засудження по угоді за пропозицію правоохоронцеві в складі добового наряду незначної неправомірної вигоди є такою, що відповідає соціальній потребі. У такому контексті зменшення кількості осіб, засуджених за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності, навряд чи свідчить про високу ефективність кримінально-правової протидії корупції.

Означені результати роботи кримінальної юстиції перебувають також у очевидній невідповідності з результатами соціологічних досліджень. Настроями українців та їх очікуваннями від кримінальної юстиції. За даними загальнонаціонального опитування проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з Центром політичної соціології у період з 3 по 12 березня 2024 року на замовлення медіамережі «Вікно Відновлення» (UA Recovery Window Media Network), українці вважають, що сповільнювати темпи повоєнної відбудови можуть передусім величезний масштаб руйнувань (70%), а також корупція на національному (58%) та місцевому рівнях (52%) [35].

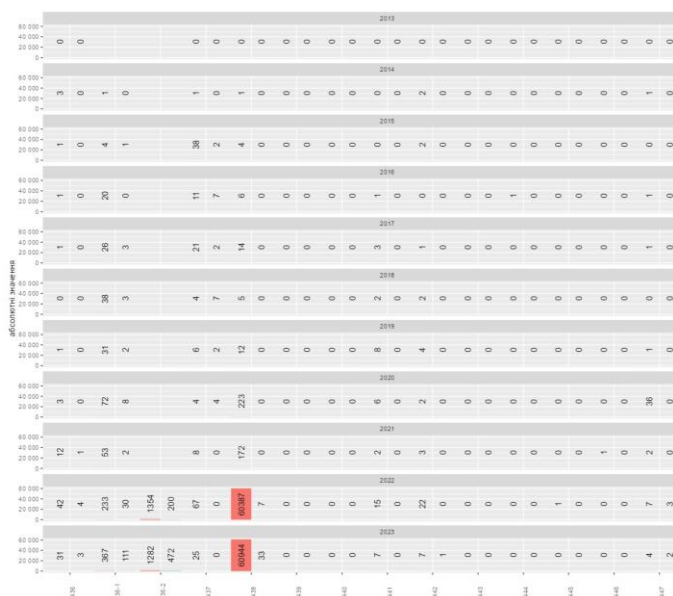
За даними опитування, що було проведено Соціологічною групою «Рейтинг» від імені Центру аналізу та соціологічних досліджень Міжнародного республіканського інституту, та проводилося по всій території України (крім окупованих територій Криму і Донбасу) з 17 по 21 лютого 2024 року, методом Computer Assisted Telephone Interviews (CATI) телефонні інтерв'ю з використанням комп'ютера на основі випадкової вибірки мобільних номерів, корупція в уряді та армії входить до основних причин небажання мобілізації в Україні. До таких причин віднесено: страх смерті, інвалідності, полону, невизначеності; несправедливу мобілізацію; брак техніки, амуніції та зброї; недовіру до влади. Також за даними цього дослідження більшість респондентів (51%) вважає корупцію в органах влади найбільшою загрозою розвитку України. Воєнну агресію росії, в Україні, яка воює і щодня має втрати, оцінюють як головну загрозу 46% опитаних [30].

21

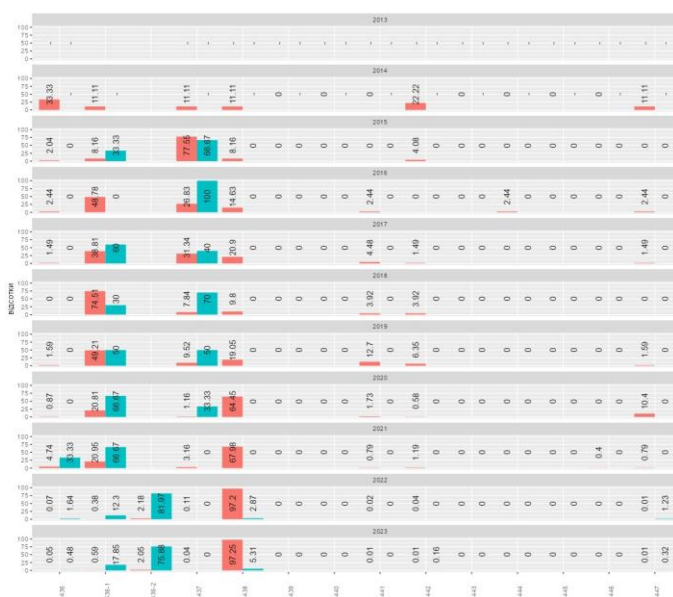
Слайди з презентації результатів опитування, що було проведено Соціологічною групою «Рейтинг» від імені Центру аналізу та соціологічних досліджень Міжнародного республіканського інституту[30]

Найбільш очевидними статистичними маркерами впливу агресії рф на протидію злочинності в Україні (інфографіка 21, 22) є дані щодо динаміки обліку посягань безпеки людства (Розділ XX). Кількість облікованих посягань щодо порушення законів та звичаїв війни – з 172 випадків до 60 – 61 тисячі на рік. Особливість протидії цим правопорушенням полягає у тимчасово обмежених можливостях національних правоохоронних органів та судів притягати винних до кримінальної відповідальності. Саме тому статистичне відображення протидії цим посяганням характеризується значним розривом кількості облікованих проваджень та кількості проваджень у яких повідомлено про підозру, кількості засуджених осіб. Найбільш впливовим чинником такої ситуації, зрозуміло, є агресія рф.

Інфографіка 21

Розподіл облікованих проваджень та засуджених осіб за видами правопорушень проти миру та безпеки людства (Розділ XX Особливої частини КК)

Інфографіка 22

Розподіл облікованих проваджень та засуджених осіб за видами правопорушень проти миру та безпеки людства (Розділ XX Особливої частини КК)

Окремою тенденцією протидії злочинності в Україні з 2022 року стала криміналізація посягань, доповнення КК України новими заборонами. Однією з таких заборон була стаття 436-2 КК, яка передбачила відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікацію її учасників. КК доповнено статтею 436-2 згідно із Законом № 2110-IX від 03.03.2022. Прогноз соціально-економічних та інших результатів доповнення КК цією статтею передбачав посилення ефективної протидії гібридній інформаційній війні, що її веде держава-агресор проти України, захист державного суверенітету та територіальної цілісності України, зміцнення патріотичних настроїв у ЗСУ та загалом в українському суспільстві [37].

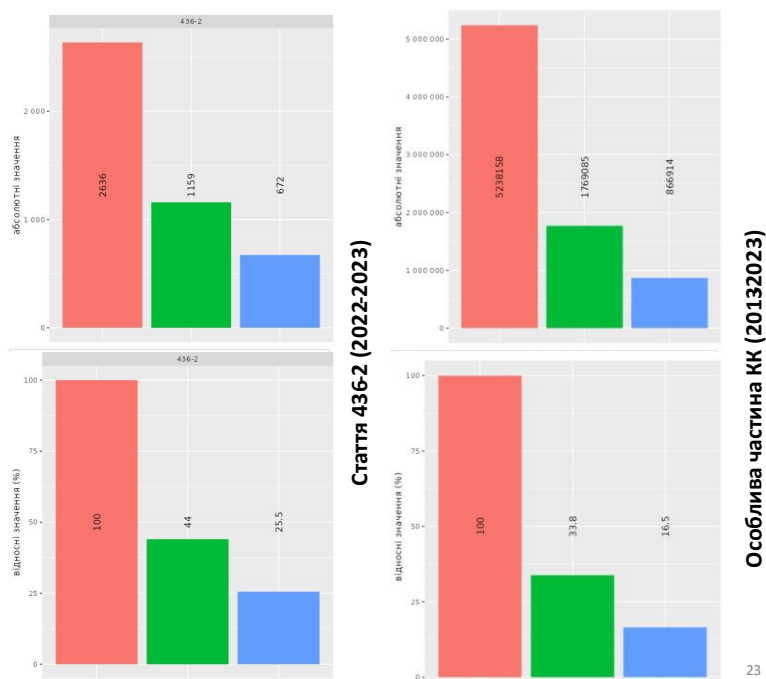
У 2022 за ознаками даного правопорушення було обліковано 1354 провадження, засуджено 200 осіб, у 2023 – обліковано 1282, засуджено 472.

Представимо статистичні показники для цієї норми у порівнянні з аналогічними показниками, що характеризують протидію всім кримінальним правопорушенням за останні 11 років (інфографіка 23-28).

Частки обвинувальних актів та засуджених осіб

Частка матеріалів, направлених до суду з обвинувальними актами – 44% (середнє значення 33,8%).
Відношення кількості засуджених осіб до кількості облікованих проваджень – 25,5% (середнє значення 16,5%)

- Обліковано кримінальних правопорушень [ОГП 1]
- Проваджень скеровано до суду з обвинувальним актом [ОГП 1]
- Засуджено осіб [ДСА 6]

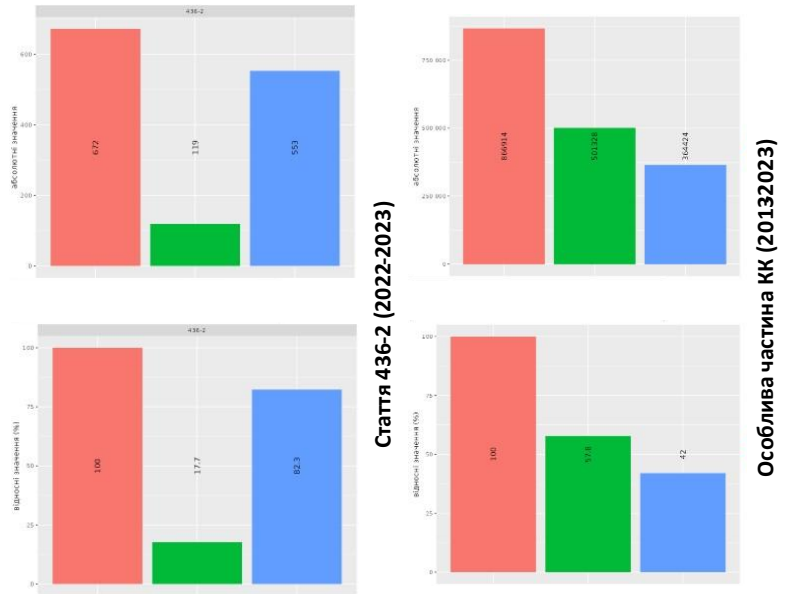
Інфографіка 23

За два останні роки лише 18% (119 осіб), визнаних винними у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК, отримали за рішеннями національних судів реальні покарання (82 % винних, 553 особи було звільнено від покарання). Середній рівень застосування реальних покарань за останні 11 років складає 58% (інфографіка 24).

Співвідношення, форм реалізації кримінальної відповідальності

Як правило (узагальнені дані за останні 11 років) суди призначають реальне покарання 58% осіб, визнаних винними у вчиненні кримінальних правопорушень. Лише 18% осіб, визнаних винними у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК, отримали за рішеннями національних судів реальні покарання (82 % винних осіб було

- Засуджено осіб [ДСА 6]
- Призначено покарання (разом) [ДСА 7]
- Звільнено від покарання (разом) [ДСА 7]

24

Інфографіка 24

Віковий розподіл осіб (інфографіка 25, 26), визнаних винними: 23% – від 30 до 50 років (середнє значення – 49%), 45% – від 50 до 65 років (середнє значення 10%), 30%(!) – від 65 років (середнє значення 1 %). Серед засуджених 39% пенсіонерів (середнє значення 3,4%).

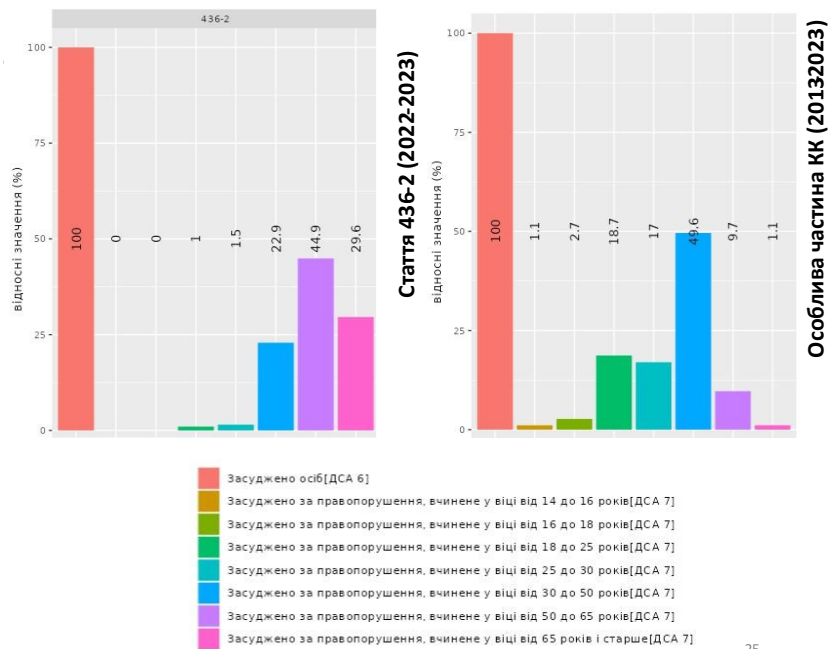
24

Віковий розподіл осіб, визнаних винними за ст. 436-2 КК

23% - від 30 до 50 років (середнє значення - 49%)

45% - від 50 до 65 років (середнє значення 10%)

30%(!) – від 65 років (середнє значення 1 %)

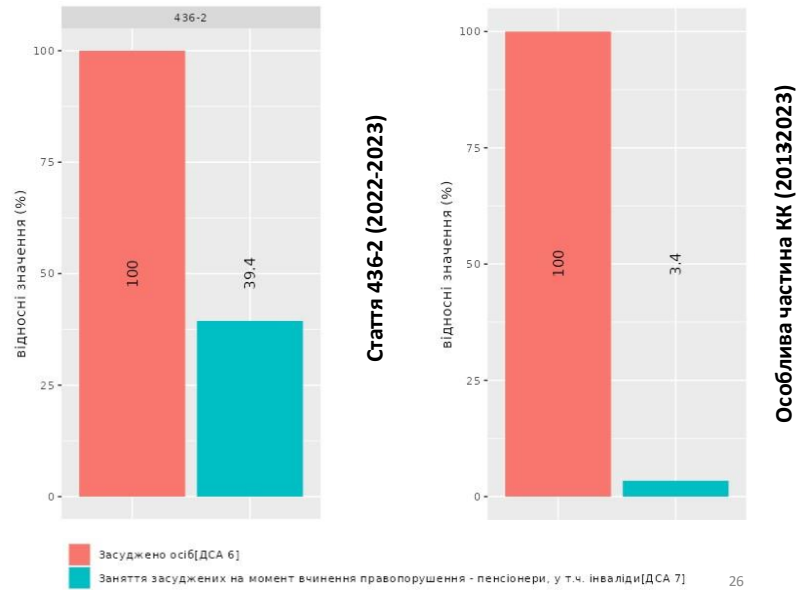

25

Інфографіка 25

Частка пенсіонерів серед засуджених

Серед засуджених 39% пенсіонерів (середнє значення 3,4%).

Інфографіка 26

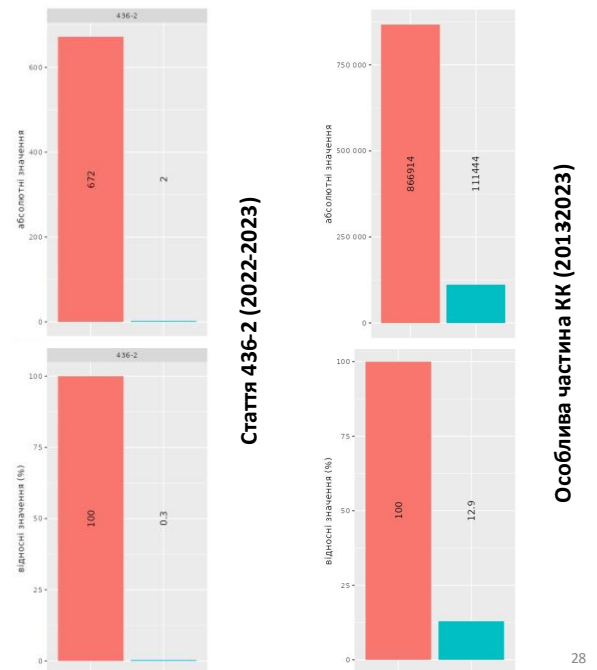
За вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК, у складі групи протягом 2022-2023 років засуджено 2 особи (інфографіка 27).

25

Частка засуджених за правопорушення у складі групи

За вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436-2 КК, у складі групи протягом 2022-2023 років засуджено 2 особи (0,3 %). Середнє значення – 13 %

Засуджено осіб[ДСА 6]
Засуджено за правопорушення, вчинені у складі групи[ДСА 7]

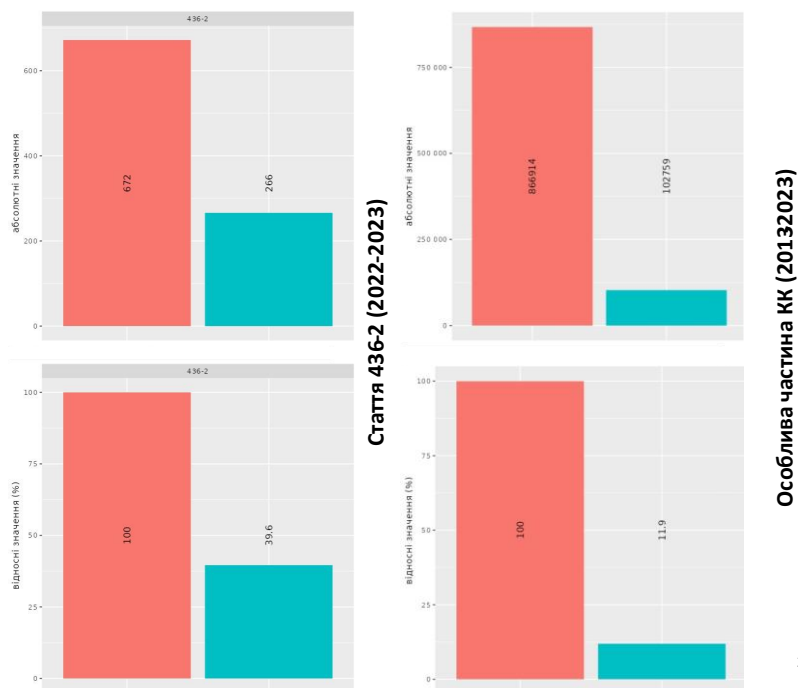
Інфографіка 27

Частка жінок серед засуджених (інфографіка 28) – 40% (середнє значення 12%).

Частка жінок серед засуджених

Частка жінок серед засуджених – 40% (середнє значення 12%)

■ Засуджено осіб [ДСА 6]
■ Засуджено жінок [ДСА 7]

Інфографіка 28

Командою проєкту «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні» (реєстраційний номер 2022.01/0060), що виконується за підтримки Національного фонду досліджень України, було здійснено масштабне дослідження обвинувальних вироків за статтею 436-2 КК. Встановлено, що у 77,8% дії полягали у написанні постів, залишенні коментарів або реакцій у соціальних мережах, 61,8 % таких дій відбувалися у мережі «Однокласники», близько половини вироків стосуються від одного до чотирьох епізодів (від одного до чотирьох постів/коментарів/реакцій).

Рівень застосування звільнення від покарання свідчить, що скоріше за все у судах у переважній більшості опиняються справи щодо обвинувачення у найменш небезпечних проявах глорифікації. Це додатково підтверджується аномальними, в контексті загальних показників протидії злочинності, даними що характеризують вік, стать, освіту та заняття засуджених за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК України. Можна стверджувати, що спотерігається примітивізація [32] кримінально-правової протидії виправдовуванню, визнанню правомірною, запереченню збройної агресії рф проти України, глорифікації її учасників. За умови активних дій противника у інформаційній сфері, такий прояв примітивізації кримінально-правового регулювання є небезпечним. Навряд чи така сукупність судових рішень забезпечує досягнення задекларованих цілей криміналізації виправдовування дій агресора.

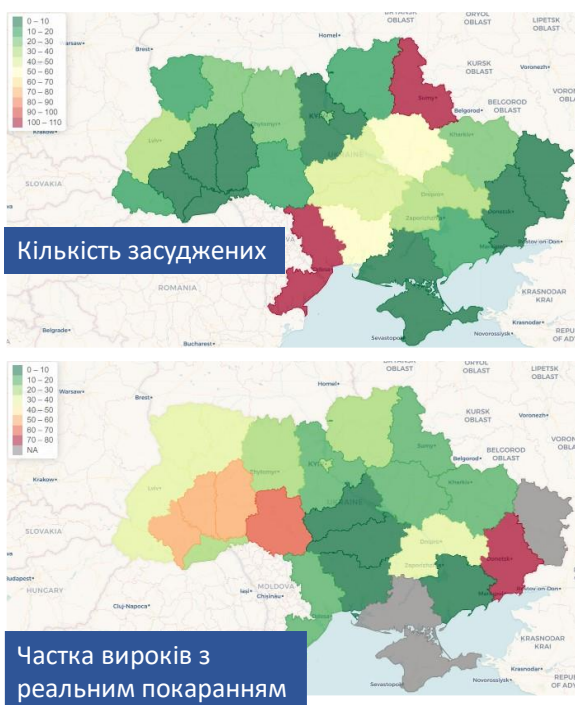
Тим не менше, правоохоронними органами, прокуратурою та судами проведено більше ніж значний обсяг роботи щодо забезпечення відсічі агресії РФ у інформаційній сфері. Водночас, напрями протидії глорифікації потребують перегляду. Про важливість протидії глорифікації свідчить в першу чергу географічний розподіл облікованих проваджень (інфографіка 29). Діяльність СБУ щодо виявлення фактів глорифікації дозволяє чітко встановити основні напрями інформаційних впливів агресора. Це Харківська, Сумська, Одеська та Миколаївська області. Заслуговує на увагу гіпотеза про те, що значна кількість облікованих проваджень у названих регіонах свідчить про те, що ворог не полишив планів нападу на них та здійснює підготовчі дії у інформаційному просторі. У такій ситуації протидія глорифікації категорично не має бути обмежена примітивними формами (значну поширеність яких демонструє статистика).

Інфографіка 29

Тут не можна не звернути уваги на географічний розподіл кількості засуджених осіб та суворості призначеного покарання (інфографіка 30). Розподіл кількості засуджених в цілому співпадає з розподілом облікованих проваджень. Найбільша кількість засуджених у Сумській та Одеській областях. Водночас, переважно більш суворі покарання призначають у західних регіонах. Наша гіпотеза полягає у тому, що судді регіонів з найбільшою кількістю засуджених отримали значну практику, через це з більшою об'єктивністю оцінюють фактичну, дійсну небезпечність осіб, яких звинувачують у глорифікації, та їхніх дій. Такої практики поки що не мають судді західних регіонів, тому застосовують більш суворі покарання. Продовження практики переважної протидії примітивним формам

глюрифікації з часом вирівняє оцінку суддів по всій країні. На нашу думку небезпека тут криється у тому, що слідом за судьями спрощене розуміння глюрифікації стане властивим і публічному соціально-політичному дискурсу. Такої, назвемо цей феномен «девальвації небезпеки», не можна допускати враховуючи зроблений раніше висновок про значення глюрифікації для військових планів агресора. Висловлене є додатковим аргументом для корегування напрямів протидії глюрифікації. Видається, що є сенс більш активно використовувати суспільну комунікацію, зокрема позиціонувати діяльність СБУ щодо колишніх відомих в Україні осіб, які зараз публічно висловлюють підтримку ворогу. Наприклад, офіційне повідомлення про притягнення до відповідальності за глюрифікацію артистки Поналій (15 лютого 2024 р), на нашу думку, мало найбільше значення для оздоровлення інформаційного простору ніж десятки обвинувачень пенсіонерок за кілька позначок «подобається» у «однокласниках».

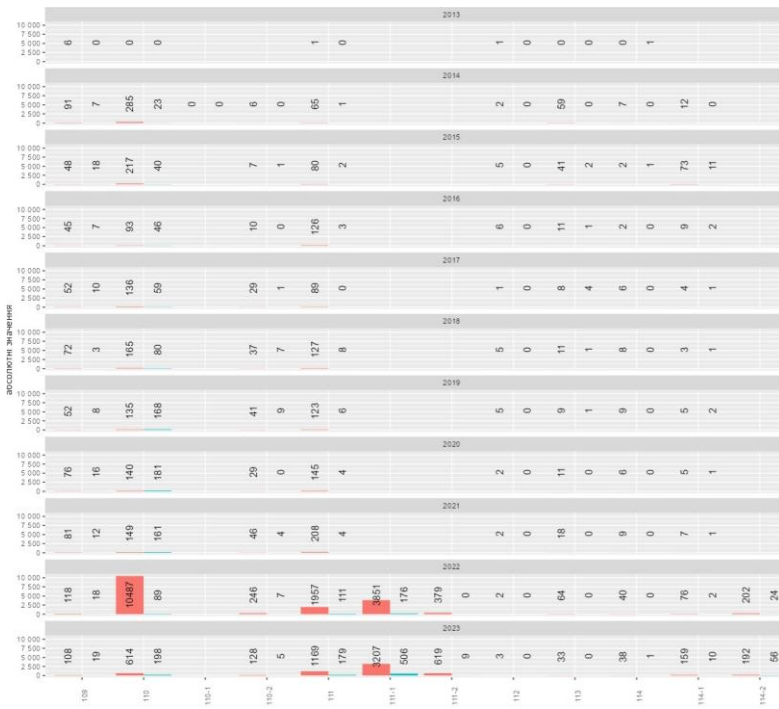

Розподіл кількості засуджених співпадає з розподілом облікованих проваджень

Географічний розподіл кількості засуджених та частки вироків з реальним покаранням

Переважно більш суворі покарання призначають у західних регіонах

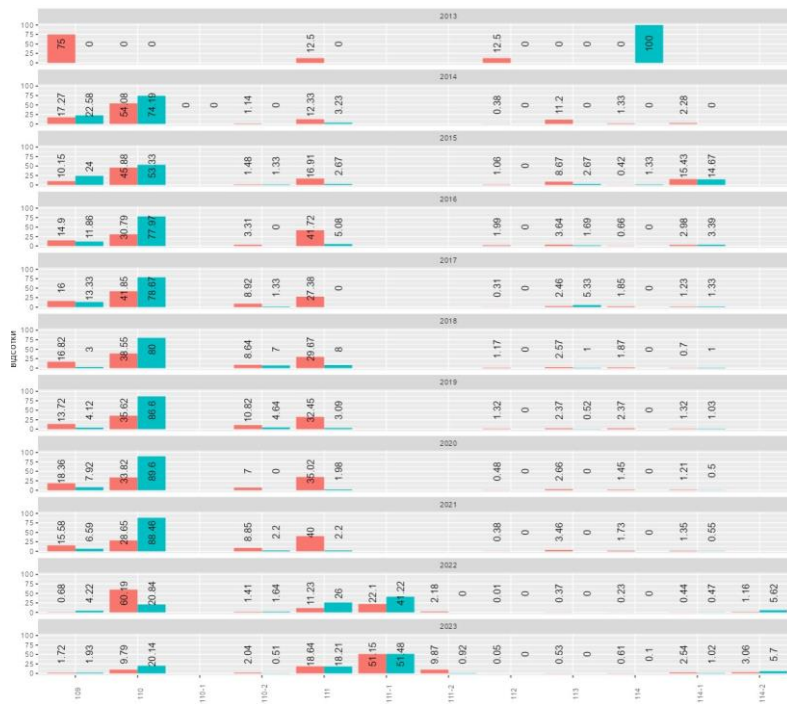
Зміни у структурі облікованих проваджень та кількості засуджених за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки (інфографіка 31, 32, 33) також пов'язані з доповненнями до КК. У цьому випадку йдеться про статтю 111-1, яка передбачає відповідальність за колабораційну діяльність. У 2023 році за цією статтею було обліковано більше половини проваджень серед облікованих за статтями Розділу I Особливої частини та засуджено більше половини осіб серед усіх засуджених за статтями даного розділу.

Розподіл облікованих проваджень та засуджених осіб за видами правопорушень проти основ національної безпеки (Розділ I Особливої частини КК)

Інфографіка 31

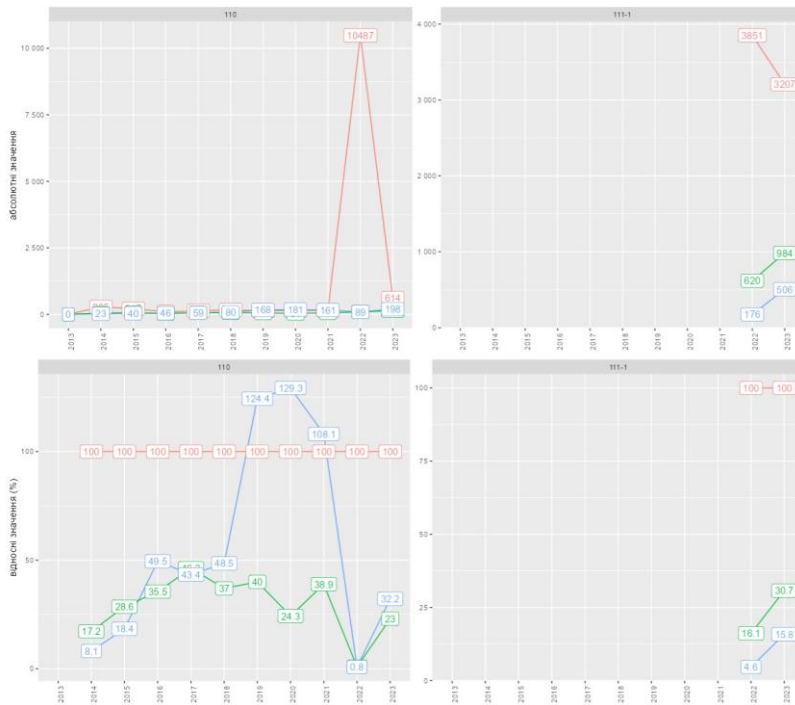
До початку повномасштабної збройної агресії, близько 80% осіб, засуджених за правопорушення, передбачені розділом, засуджувалися за порушення територіальної цілісності (ст. 110 КК).

Розподіл облікованих проваджень та засуджених осіб за видами правопорушень проти основ національної безпеки (Розділ I Особливої частини КК)

Інфографіка 32

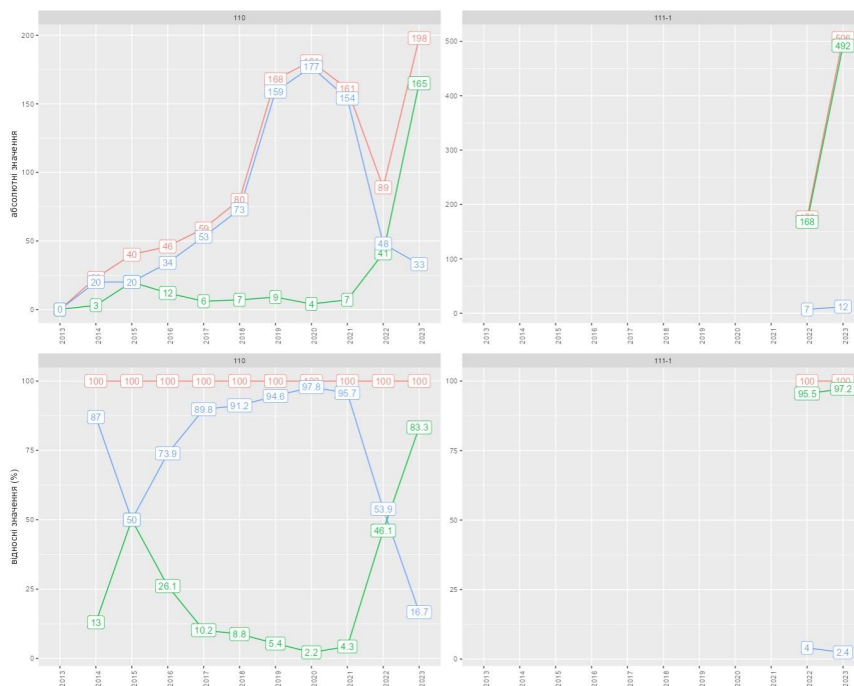
Певні маркери свідчать, що протидія як порушенням територіальній цілісності (у період 2014-2021), так і колабораційній діяльності (2022-2023), знову ж таки має ознаки примітивізації.

Стаття 110. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України
Стаття 111-1. Колабораційна діяльність

Інфографіка 33

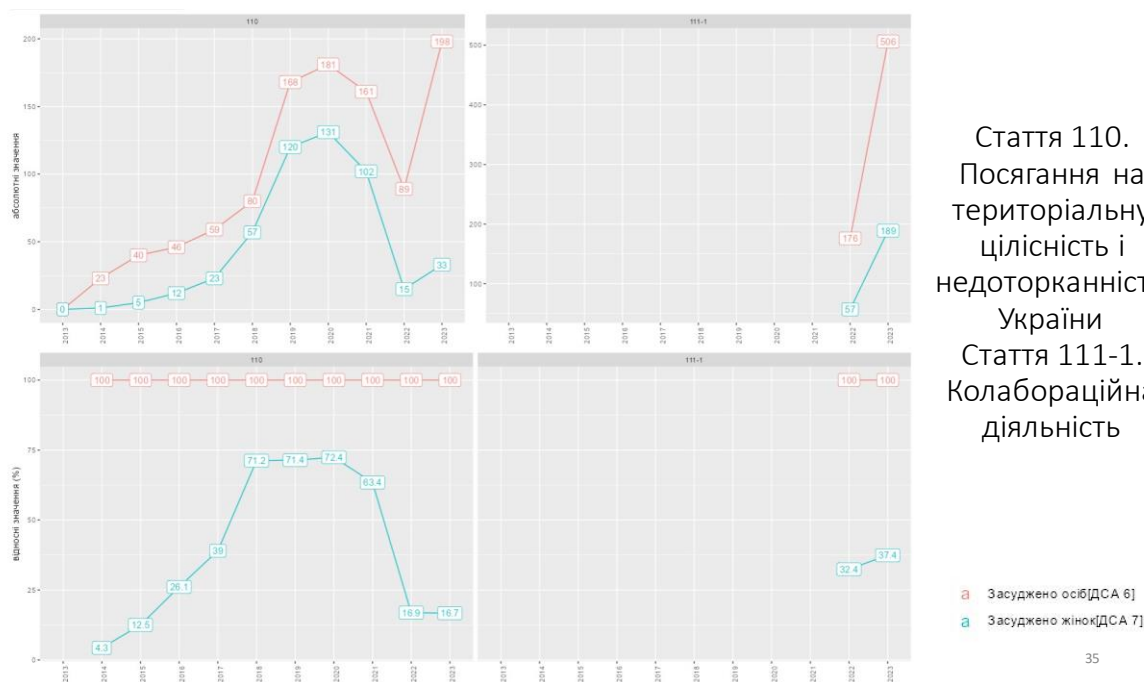
Так, звільнення від призначеного покарання відбувалося у більше ніж 90% засудження за ст. 110 у період з 2018 по 2021 (інфографіка 34).

Стаття 110. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України
Стаття 111-1. Колабораційна діяльність

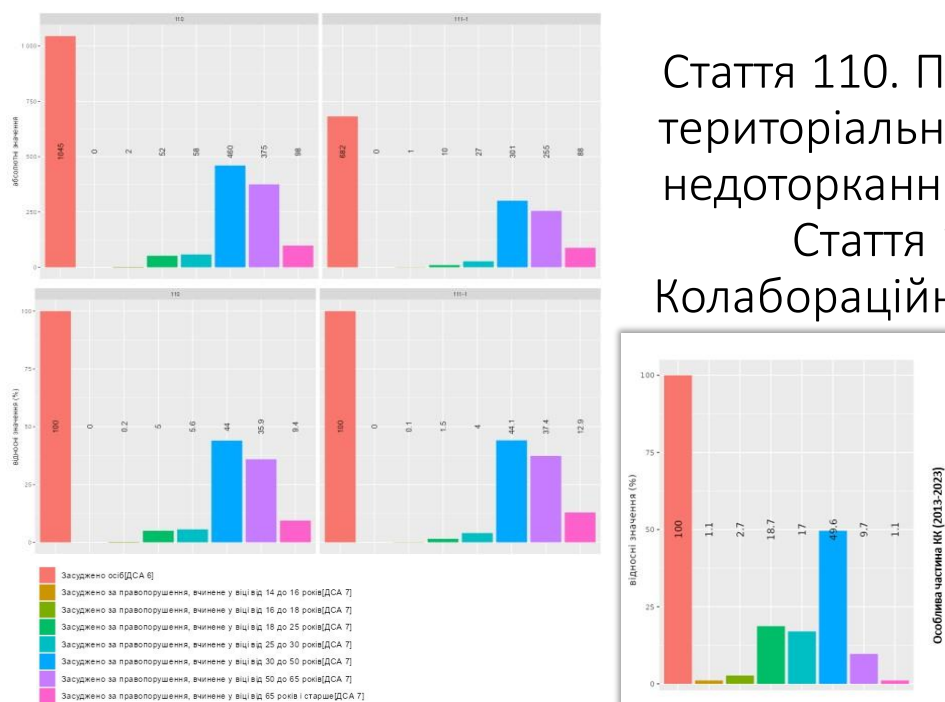
Інфографіка 34

У цей період частка жінок, засуджених за цією статтею була від 63 до 72%. Частка жінок серед засуджених за колабораційну діяльність складає 32-37% (інфографіка 35). Середній показник частки жінок серед засуджених – 12%.

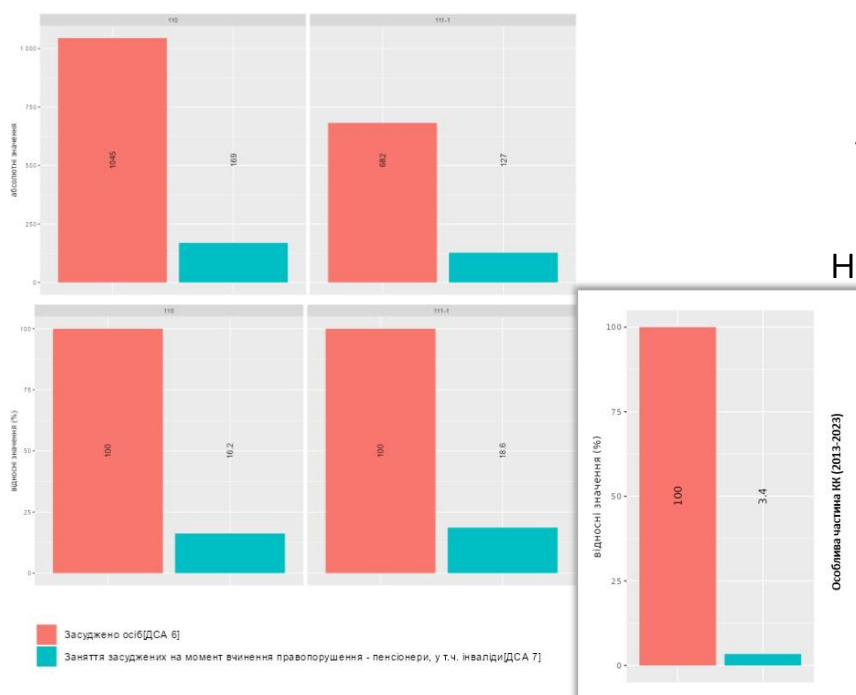
Інфографіка 35

Віковий розподіл засуджених за ст.ст. 110 та 111-1 також має специфіку. Якщо середні дані свідчать, що частка засуджених за вчинення кримінальних правопорушень у віці від 50 років складає близько 11 %, то для засуджених за ст.ст. 110, 111-1 така частка складає 47-50% (інфографіка 36).

Інфографіка 36

Серед засуджених за ці посягання 16-19% пенсіонерів за умови середнього значення 3,4 % (інфографіка 37).

Стаття 110.
Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України

Стаття 111-1.
Колабораційна діяльність

Інфографіка 37

37

32

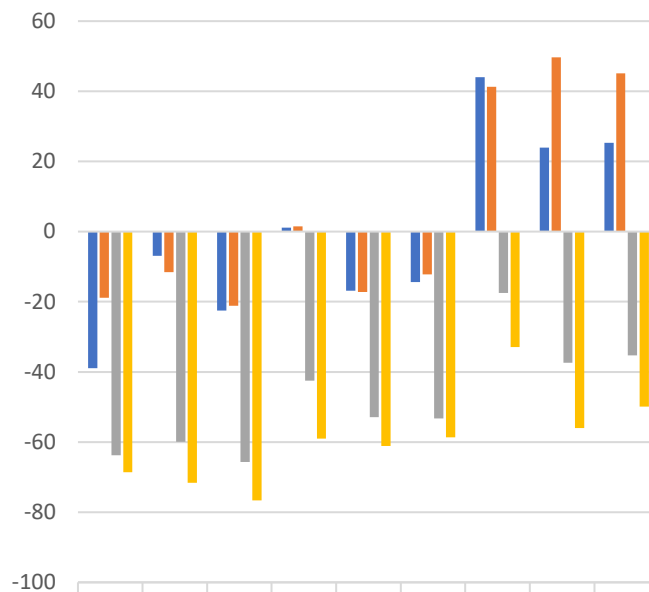
Аналіз статистичних даних свідчить про недостатню реалізацію публічного інтересу в належному функціонуванні системи кримінальної юстиції. Відповідно, існують ризики падіння рівня суспільної довіри до соціальних інститутів, які забезпечують дотримання законів, та, як наслідок, зростання злочинності.

Показник довіри до соціальних інститутів, який «зчитують» опитування, формується на підставі особистого досвіду та контенту ЗМІ. Як правило, людина має незначний особистий досвід, відповідно вплив ЗМІ є вирішальним. Тому загальний показник довіри населення переважно залежить від поточної політичної ситуації. Розвиток зазначених раніше негативних тенденцій кримінально-правового регулювання здатен змінити ситуацію. Збільшення частки населення з негативним особистим досвідом взаємодії з соціальними інститутами, які забезпечують дотримання законів, нівелює вплив ЗМІ, створює потенціал соціального конфлікту. Існування такого потенціалу представляє собою істотну та реальну загрозу національній безпеці країни.

Наявні результати досліджень, зокрема звіти Центру Розумкова[40], свідчать про істотне зростання довіри до правоохоронних та судових органів з

початком повномасштабної збройної агресії рф. Агресія не залякала українців, сприяла формуванню у них більш відповідального ставлення до соціальної взаємодії. Водночас, встановлені нами індикатори примітивізації не зникли. Небезпека наслідків недостатньої реалізації публічного інтересу у кримінальній юстиції продовжує існувати, бути тим, що може використати ворог.

Баланс довіри до правоохоронних та судових органів (за результатами досліджень Центру Розумкова)

Місяць	Листопад 2016	Жовтень 2017	Червень 2018	Листопад 2019	Жовтень-листопад 2020	Липень-серпень 2021	Грудень 2022	грудень 2023	січень 2024
Національна поліція України	-38,9	-6,9	-22,5	1,1	-16,9	-14,4	44	23,9	25,3
СБУ	-18,9	-11,6	-21,1	1,5	-17,2	-12,2	41,3	49,7	45,1
Прокуратура	-63,8	-59,9	-65,7	-42,5	-52,9	-53,3	-17,5	-37,4	-35,3
Суди (судова система в цілому)	-68,6	-71,6	-76,6	-59	-61,1	-58,7	-32,9	-56	-49,9

■ Національна поліція України ■ СБУ
 ■ Прокуратура ■ Суди (судова система в цілому)

Різниця частки респондентів, які довіряють і не довіряють правоохоронним та судовим органам

- аналіз даних щодо практичного кримінально-правового регулювання свідчить, про значну актуалізацію проблеми ефективного використання соціальних ресурсів в сфері протидії злочинності;
- виявлені непоодинокі ознаки примітивізації кримінально-правової охорони створюють ризики недостатньої реалізації публічного інтересу у належній кримінальній юстиції;
- з огляду на встановлені тенденції обліку, повідомлення про підозру та засудження, поширеність окремого значення набуває проблема ефективності протидії шахрайству;
- потребує корегування практична протидія незаконному обігу наркотиків;
- напрями протидії кримінальним правопорушенням в сфері службової діяльності потребують приведення у відповідність із соціальними очікуваннями боротьби з корупцією;
- потребують розробки та впровадження ефективні засоби протидії завідомо неправдивим повідомленням про небезпеку та підробці документів;
- комплексного реагування потребує проблема збільшення військових, які вчиняють кримінальні правопорушення;
- поступове збільшення частки звільнених від покарання за незаконні дії зі зброєю актуалізує проблему лібералізації законного обігу зброї;
- невідповідність цілей та прогнозів соціальних ефектів криміналізації тенденціям практичного кримінально-правового регулювання (ст.ст. 436-2, 111-1 КК) потребує розгляду проблеми в контексті прагматичної парадигми кримінального права;
- зумовлене агресією рф зменшення частки проваджень у яких повідомлено про підозру актуалізує проблематику пошуку додаткових методів оцінки ефективності роботи правоохоронних органів.

Робота зі статистичними даними виявила істотні недоліки чинної системи збирання та аналізу даних про протидію злочинності. По-перше, ОГП та ДСА представляють дані, зібрані під кутом їх професійної діяльності тому їх зведення в єдиний масив часто є проблематичним. Наприклад, ОГП веде облік осіб, яким повідомлено про підозру та матеріали щодо вчинення кримінального правопорушення якими направлено до суду. ДСА, свою чергу, веде облік осіб, вироки щодо яких набрали чинності. Однак порівняння кількості осіб, матеріали щодо яких було направлено до суду, та кількості осіб щодо яких існують вироки, які набрали чинності, буде не суворим з методологічної точки зору. Справа у тому, що ОГП обліковує всі обвинувачення, а ДСА, у разі вчинення кількох правопорушень, тільки ті що відносяться до статті КК з найбільш суворою санкцією. Можна здійснити порівняння за провадженнями скерованими до суду та розглянутими у суді. В такому випадку виникають питання чистоти обліку з урахуванням можливості апеляції. Менше з тим, наступні версії довіднику будуть включати і звіт ДСА форми 1-к, що містить дані судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінальних проваджень

Також слід звернути увагу на особливості термінології, що використовується для нормативного регулювання кримінальної статистики. Так, відповідно до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань до загальної кількості облікованих у звітності кримінальних правопорушень не включаються правопорушення, кримінальні провадження, за якими закрито через відсутність події кримінального правопорушення або відсутність у діянні складу кримінального правопорушення (п.п. 1 або 2 ч.1 ст. 284 КПК). Отже, є різниця між «облікованим» кримінальним провадженням та «зареєстрованим». Через те щорічні звіти ОГП щодо облікованих кримінальних правопорушень не дозволяють отримати уявлення про структуру рішень щодо всіх зареєстрованих проваджень. Неможливо дати відповідь на надважливі питання. Головні з них такі: яким є відображення злочинності в повідомленнях до правоохоронних органів про вчинені правопорушення? Які особливості структури рішень, що приймаються правоохоронними органами залежно від первинної кваліфікації? Як впливає реформа правоохоронних органів на розподіл рішень по зареєстрованих провадженнях?

Наступне, одиницею виміру у звітах Генеральної прокуратури є кримінальні провадження. Свою чергою звіти Державної судової адміністрації стосуються кількості осіб, щодо яких прийняте те або інше рішення

(засудження, виправдання, закриття провадження тощо). Причому облік проваджень організовано тільки за номерами статей, тоді як дані у звітах Державної судової адміністрації подаються за частинами статей Особливої частини КК. До того ж, навіть якщо умовно порівнювати кількість проваджень та кількість осіб, відносно яких прийняте судове рішення, залишається відкритим питання про рік реєстрації провадження. Справа в тому, що в судах протягом року розглядалися не тільки ті провадження, що були обліковані у звітному періоді. Маємо ситуацію, коли мало ймовірно прослідкувати рух кримінальних проваджень.

Нарешті, щодо спроби прослідити інтенсивність призначених покарань. Як можна пояснити призначення за злочин, передбачений ч. 2 ст. 185, покарання понад 5 років? Аналогічні питання щодо покарань, призначених за шахрайство. Відповідь у недосконалому обліку даних про покарання, призначені за сукупністю злочинів та сукупністю вироків. Притому просто відкинути дані про покарання, що перевищують максимум санкцій, теж неможливо. Отже, маємо ситуацію, коли дані про покарання, призначені за одиничний злочин, додаються до покарань, призначених за сукупністю. Чітко виділити останні не видається можливим. У результаті неможливо оцінити наскільки інтенсивне покарання призначається за вчинення конкретного одиничного злочину. Крім цього, обмежена користь статистичних даних щодо призначених покарань пов'язана також із формою звіту. Так за окремими позиціями накопичуються дані про призначення позбавлення волі терміном на 1 рік, понад 1 рік - до 2 років, понад 2 роки - до 3 років, понад 3 роки - до 5 років, понад 5 років - до 10 років, понад 10 років - до 15 років, понад 15 років - до 25 років. За таких умов, якщо санкція, наприклад, передбачає покарання від 5 до 10 років, дослідити розподіл інтенсивності призначеного покарання неможливо.

Отже маємо констатувати недостатню якість процесів збирання та узагальнення статистичних даних щодо протидії злочинності в Україні.

На цьому питанні критичної оцінки цінності інформації щодо протидії злочинності не закінчуються Проблема має значно глибше походження та довшу історію. Ентоні Гідденс сформулював ключову тезу наступним чином: «Статистика злочинності та правопорушень є, мабуть, найменш достовірною з усіх офіційно опублікованих даних із соціальних питань» [8, с. 812]. Така ситуація виникає через залежність змісту офіційної статистики від суб'єктів її збирання, що з необхідністю призводить до неможливості об'єктивного відбиття стану злочинності у даних статистики.

У науковій літературі обґрунтовано зазначається, що аналіз інформації про злочини життєво важливий для ефективного запобігання та розслідування, однак його повного застосування в поліцейських установах бракує [13].

Наприклад, дослідження угорських фахівців показують, що неурядові організації об'єктивніше висвітлюють випадки жорстокого поводження з тваринами ніж офіційні дані поліції [5]. Доводиться, що розгляд статистичних даних як міри ефективності поліції, в Південній Африці приводив до системного приховування злочинів[2].

Зазначається, про низький рівень використання статистичних даних територіальними підрозділами боротьби з незаконним обігом наркотиків у Нігерії. До проблем перешкоджання збору та використання даних віднесено відсутність належних знань щодо збору даних, брак коштів, відсутність матеріально-технічного забезпечення, навмисна фальсифікація даних, відсутність співпраці та координації між службами безпеки. Запропоновані рекомендації включали: розробку регулярної системи звітності та оприлюднення, розробку формату даних про злочини, постійне підвищення кваліфікації офіцерів щодо методів збору даних про наркотики та розробку єдиної системи реєстрації[3].

Прийняття у Великобританії Національного стандарту реєстрації злочинів (NCRS) у квітні 2002 року з акцентом на «орієнтованому на жертв» підході до реєстрації злочинів було оголошено засобом забезпечення «рівних умов гри» для всіх підрозділів поліції. На думку експертів NCRS має фундаментальний недолік, поліцейські підрозділи змогли скористатися ним і створити ілюзію ефективного зменшення злочинності [18].

Сучасним трендом є використання систем штучного інтелекту правоохоронними та судовими органами. У зарубіжних країнах впроваджені проекти пов'язані із класифікацією та розпізнаванням об'єктів, розпізнаванням звукових сигналів (мови або, наприклад, системи визначення пострілів). Запропоновані технічні рішення для аналізу великих об'ємів даних на основі алгоритмів машинного навчання. У такий спосіб здійснюється аналіз відомостей про телефонні або інтернет-з'єднання, про використання платіжних систем, віртуальних активів тощо. Такі рішення використовуються як потужні інструменти розслідування злочинів. Розробляються системи прогнозування злочинності та оцінки ризику індивідуальної протиправної поведінки на основі штучного інтелекту.

Ризики використання таких систем також пов'язані з проблемами збирання та оцінки інформації. Значними є ризики дискримінації та непрозорості. Алгоритми оцінки кримінального ризику (criminal risk assessment algorithms) використовуються деякими судами для прийняття рішень щодо визначення виду покарання, доцільності перебування у в'язниці до суду, суворості вироків. Теоретично це зменшує упередженість оскільки судді приймають рішення на основі обробки даних, а не власних, можливо суб'єктивних, переконань. При цьому постає надзвичайно важливе питання.

Через те, що базою для алгоритму є прийняті раніше рішення, він (алгоритм) може посилювати й увічнювати упередження, генерувати ще більшу кількість упереджених даних для подальших циклів ще більш упереджених рішень [10]. Наприклад, якщо перед суддею особа з невеликим доходом, алгоритм з дуже великою вірогідністю буде радити застосувати ув'язнення до суду. Наступного разу у подібній ситуації алгоритм буде ще категоричніший, наступного – ще й ще...

Подібні проблеми існують і під час впровадження систем прогнозування злочинності [21]. Ідея полягає у тому, що на підставі аналізу даних про зареєстровані кримінальні правопорушення системи визначають райони, що потребують посиленої уваги правоохоронців. В ці райони направляється більша кількість патрулів чим має забезпечуватися більш ефективно використання ресурсів та досягатися необхідний рівень безпеки громадян. Результати впровадження таких системи показали зворотній бік проблеми. Чим більше поліцейських направлялося у заданий район тим більшою була кількість виявлених у цьому районі правопорушень. Алгоритм фіксував прийняте рішення як правильне і продовжував рекомендувати посилені наряди для визначених районів. У такий спосіб увічнювався «кримінальний» статус таких районів але загальне використання ресурсів поліції не ставало більш ефективним, загальний рівень безпеки громадян не підвищувався.

Наприклад, щоб оцінити упередженість поліцейського прогнозування, Група аналізу даних з прав людини (HRDAG) проаналізувала зареєстровані поліцейським управлінням Окленду злочини, пов'язані з наркотиками. Управління використовувало спеціальний алгоритм обробки великих даних для прогнозування наркозлочинів. Звичайно, HRDAG виявила, що прогностична модель, майже виключно зосередилася на неєвропеїдних спільнотах з низьким рівнем доходу. Але дані громадської охорони здоров'я щодо споживачів наркотиків у поєднанні з даними перепису населення США показали, що розподіл споживачів наркотиків не корелює з прогнозами програми, демонструючи, що прогнози алгоритму базувалися на упередженості, а не на реальності [14].

Показовим є те, що у червні 2020 міська рада Санта Круз, американського міста яке одним з перших почало застосовувати для потреб поліції технології розпізнавання обличчя та прогнозування злочинів, відмовилася від використання таких систем ураховуючи численні прояви упередженості їх роботи та недостатню ефективність. Рішення полягало у забороні використовувати обидві технології, за винятком схвалення міською радою на основі «висновків про те, що технологія і дані, які використовуються для цієї технології, відповідають науково підтвердженим та рецензованим дослідженням, захищають і охороняють цивільне населення, права і свободи всіх людей і не увічнюють упередженість» [11].

Отже, крім оцінки раціональності кримінально-правового регулювання, балансу доступних та необхідних соціальних ресурсів для цього, не менш важливою є проблема збирання інформації щодо протидії

злочинності. Її розв'язання передбачає як вдосконалення систем статистичного спостереження так і розвиток альтернативних методик оцінки. Відсутність, упередженість даних, що накопичуються в процесі оцінки протидії злочинності створює фундаментальні складності не тільки для оцінки поточної ситуації, але й обмежує впровадження новітніх технологій протидії злочинності. Основані на технологіях штучного інтелекту системи прогнозування протиправної поведінки, інструменти оцінки ризику в умовах неякісних наборів даних про фактичний стан речей не будуть результативними.

Для продовження дискусії щодо проблеми збирання даних

Мінімізація визначених раніше ризиків передбачає два основні напрями: 1) створення комплексної системи інформаційного забезпечення кримінально-правового регулювання; 2) розвиток альтернативних, не пов'язаних з державними системами збирання статистичної інформації, практик оцінки ефективності протидії злочинності.

Комплексна система інформаційного забезпечення кримінально-правового регулювання 39

Така система (інфографіка 38) має бути з наступними складовими: законодавство, наукові джерела, реєстри облікованих проваджень, судових рішень, засуджених осіб, дані щодо адміністративно-правового регулювання

Законодавство. Структуровані та класифіковані дані щодо усіх законів про кримінальну відповідальність із розподілом за редакціями, чіткою вказівкою часу набрання (втрати) чинності, перехресними посиланнями на правові позиції Верховного суду тощо.

Наукові джерела. Наукова інформація, яка асоційована з відповідними нормами законодавства про кримінальну відповідальність та постійно актуалізується. Оскільки через брак комунікації практичних працівників та дослідників робота останніх використовується недостатньо ефективно, доступність «в один клік» матеріалів наукових досліджень, систематизованих за нормами кримінального законодавства, здатна забезпечити підвищення ефективності правового регулювання.

Обліковані кримінальні провадження. Ключовою позицією оновлення цього напряму інформаційного забезпечення кримінально-правового регулювання має стати відхід від оприлюднення звітів, для науковців та інституцій громадянського суспільства має бути відкритий доступ до деперсоніфікованих даних Єдиного реєстру кримінальних проваджень. За умови реалізації такого підходу можливим стане аналіз статистичних даних різного ступеня складності. Організація реальної взаємодії інститутів громадянського суспільства та правоохоронців також перестане обмежуватися тільки імітаційними формами. Саме так, наприклад, організований сучасний доступ до медичної інформації. Вся інформація про пацієнтів, включаючи призначення, відомості про стан здоров'я та інші дані, збирається в єдиній базі даних. Доступ до персональних даних пацієнтів мають лише їхні лікарі. Науковці, контролюючі органи та фармацевтичні компанії мають доступ до деперсоніфікованої інформації, що дає їм можливість здійснювати оперативний контроль за якістю лікарських препаратів; відслідковувати ефективність лікування; постійно вдосконалювати медичне забезпечення завдяки аналізу великих обсягів даних. Такий підхід робить охорону здоров'я більш ефективною та прозорою[20].

Реєстр судових рішень. Без сумніву, чинний Державний реєстр судових рішень є важливим та надзвичайно потужним інструментом сучасних наукових досліджень. Водночас необхідною є його інтеграція з обліком кримінальних правопорушень для забезпечення можливості відслідковувати долю кожного облікованого провадження.

Реєстр осіб, що притягалися до кримінальної відповідальності. Сьогодні надзвичайно складним завданням є дослідження ефективності застосованих кримінально-правових засобів із позицій подальшої поведінки засуджених. Для забезпечення оперативного виконання таких завдань означений реєстр має бути інтегрований з обліком кримінальних правопорушень та реєстром судових рішень.

Система інформаційного забезпечення адміністративно-правового регулювання. Важливою складовою ефективного кримінально-правового регулювання є його аналіз в контексті даних про суміжні види правового регулювання. Найбільш очевидний приклад – визначення дрібного викрадення чужого майна. За умови, що крадіжка представляє собою левову долю всього, чим займається кримінальна юстиція, не існує чітких раціональних аргументів, щодо меж між цим злочином та адміністративним правопорушенням, передбаченим ст. 51 КпАП. Чому різниця визначається на рівні 0,2 неоподатковуваних мінімуми? Яка частка облікованих крадіжок у розмірі 0,3, а яка – 0,18? За таких умов показник 0,2 набуває значення «регулятора» злочинності. При цьому такий «регулятор» може активно використовуватися для політичних маніпуляцій. У той же час наявність у вільному доступі відповідних статистичних даних здатна забезпечити пошук раціональних рішень означеної проблеми[27].

Розвиток альтернативних методів оцінки злочинності.

На позитивну оцінку заслуговує Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, схвалений Указом Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023, який передбачає «запровадження періодичного анонімного віктимологічного опитування населення (victimology survey, crime survey) з метою встановлення кількості осіб, які стали потерпілими від кримінальних правопорушень певного виду, а також використання методу самозвіту (self-report survey) для анонімного з'ясування кола осіб, які вчиняли будь-які кримінальні правопорушення протягом певного періоду, складання за їх результатами віктимологічних карт».

Дослідження в сфері віктимології представлені у вітчизняній науці. Так, В.О. Туляковим розроблено основи віктимологічної теорії, уточнено зміст і характеристики процесу віктимізації, описано основні поняття, принципи та науковий апарат віктимологічної теорії, представлено результати віктимологічних досліджень [39]. За редакцією Б.Н. Головкіна та В.В. Голіни підготовлено навчальний посібник у якому на основі сучасних досліджень системно викладено знання щодо сутності віктимології як науки, основних її понять, віктимізації окремих категорій жертв, соціальних та особистісних детермінант віктимності і ролі її у механізмі злочинної поведінки, шляхів і заходів віктимологічного запобігання злочинності [29].

Х. Курі та В.І. Поклад представляли результати міжнародного віктимологічного дослідження за участю Інституту зарубіжного та міжнародного кримінального права імені Макса Планка та Луганського державного університету внутрішніх справ [36, с. 6-12]. А.А. Бова обґрунтовував необхідність та демонстрував результати оцінки даних офіційної статистики в контексті результатів віктимологічних досліджень [25; 26]. Представлено результати багатьох інших змістовних досліджень.

Також заслуговує уваги використання інституцій громадянського суспільства. Контроль таких організацій за процесами накопичення, збирання та аналізу офіційної статистики здатен підвищити якість і надійність оцінок протидії злочинам [4].

1. Щоб правоохоронна система дійсно служила інтересам суспільства, необхідно знаходити раціональний баланс між соціальною значимістю охоронюваних благ та витратами. Раціональне правове регулювання – важливий інструмент, який може допомогти Україні захистити суспільство від злочинності в умовах збройної агресії Росії. Завдяки чіткому визначенню пріоритетів, економії ресурсів, адаптації до нових викликів, а також постійному вдосконаленню, кримінально-правове регулювання може стати більш потужним чинником у боротьбі за свободу та незалежність України.

2. Розгляд кримінально-правового регулювання в контексті раціональної парадигми, ефективного використання соціальних ресурсів, з використанням методології науки про дані, дає можливість встановити ознаки примітивізації протидії злочинності.

3. Подальший розвиток тенденцій примітивізації протидії злочинності небезпечний критичним зменшенням ефективності кримінально-правового регулювання, втратою довіри до соціальних інституцій, які забезпечують дотримання законів, формуванням потенціалів потужних та небезпечних соціальних конфліктів.

4. Як перспективний напрям мінімізації названих ризиків пропонується розглядати вдосконалення інформаційного забезпечення кримінально-правового регулювання, що передбачає створення комплексної системи інформаційного забезпечення кримінально-правового регулювання та альтернативної системи оцінки ефективності протидії злочинності, яка не базується на аналізі даних офіційної статистики.

5. Вдосконалення та диверсифікацію методів збирання та аналізу даних, розвиток обчислювального кримінологічного аргументування слід розглядати як передумову оновлення засобів протидії злочинності. Широке та успішне впровадження технологій штучного інтелекту в сфері кримінальної юстиції неможливе без розв'язання проблеми отримання достовірної, повної та всебічної інформації.

1. Adrian Dragulescu and Cole Arendt (2020). xlsx: Read, Write, Format Excel 2007 and Excel 97/2000/XP/2003 Files. R package version 0.6.5. <https://CRAN.R-project.org/package=xlsx>
2. Andrew, Faull. (2016). Missing the target: When measuring performance undermines police effectiveness. *South African Crime Quarterly*, 2010(31):19-25. doi: 10.17159/2413-3108/2010/V0I31A891
3. Bashir, Tanimu. (2014). Examination of Narcotic Drugs-Related Statistics: A Study of National Drug Law Enforcement Agency (NDLEA), Zamafara State.
4. Carlos, A, Carcach., Toni, Makkai. (2002). Review of Victoria Police Crime Statistics.
5. Gábor, Lorázkó., Szilvia, Vetter., Bence, Rác., Péter, Sótonyi., László, Ózsvári. (2023). Comparison of Police Data on Animal Cruelty and the Perception of Animal Welfare NGOs in Hungary. *Animals*, 13(7):1224-1224. doi: 10.3390/ani13071224
6. Giddens Anthony, Griffiths Simon. *Sociology*. Cambridge : Polity Press, 2006. 1094 p.
7. Hadley Wickham (2019). stringr: Simple, Consistent Wrappers for Common String Operations. R package version 1.4.0. <https://CRAN.R-project.org/package=stringr>
8. Hadley Wickham and Jennifer Bryan (2022). readxl: Read Excel Files. R package version 1.4.0. <https://CRAN.R-project.org/package=readxl>
9. Hadley Wickham, Jim Hester and Jennifer Bryan (2022). readr: Read Rectangular Text Data. R package version 2.1.2. <https://CRAN.R-project.org/package=readr>
10. Hao K. AI is sending people to jail—and getting it wrong. *MIT Technology Review*. 21.01.2019. URL : <https://www.technologyreview.com/s/612775/algorithms-criminal-justice-ai/>
11. Ibarra N. Santa Cruz becomes first U.S. city to approve ban on predictive policing. *Santa Cruz Sentinel*. 23.06.2020. URL: <https://www.santacruzsentinel.com/2020/06/23/santa-cruz-becomes-first-u-s-city-to-approve-ban-on-predictive-policing/>
12. Input data, scripts for collecting, cleaning, processing and building visualizations for web-application by M. Karchvskyi “Interactive reference book “Combating Crime in Ukraine” (2013-2023). URL: <https://github.com/Nickolay78/Ukraine13-23>
13. Juanida, Horne. (2009). Crime information analysis within a public service organisation : an assessment. *Acta Criminologica: Southern African Journal of Criminology*, 22(1):68-80.

14. Lum K., Isaac W. To Predict and Serve? //Significance, Volume 13, Issue 5, October 2016, Pages 14–19, <https://doi.org/10.1111/j.1740-9713.2016.00960.x>
15. Posit team (2023). RStudio: Integrated Development Environment for R. Posit Software, PBC, Boston, MA. URL <http://www.posit.co/>.
16. R Core Team (2022). R: A language and environment for statistical computing. R. Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. URL <https://www.R-project.org/>
17. Rinker, T. W. (2021). textreadr: Read Text Documents into R version 1.2.0. Buffalo, New York. <https://github.com/trinker/textreadr>
18. Rodger, Patrick. (2011). 'Reading Tea Leaves': An Assessment of the Reliability of Police Recorded Crime Statistics. The Police Journal, doi: 10.1350/POJO.2011.84.1.512
19. Schulte T, Bohnet-Joschko S. How can Big Data Analytics Support People-Centred and Integrated Health Services: A Scoping Review. International Journal of Integrated Care. 2022 Jun 16; № 22(2) : 23. DOI: <https://doi.org/10.5334/ijic.5543.s1>.
20. Schulte T, Bohnet-Joschko S. How can Big Data Analytics Support People-Centred and Integrated Health Services: A Scoping Review. Int J Integr Care. 2022 Jun 16;22(2):23. doi: 10.5334/ijic.5543. PMID: 35756337; PMCID: PMC9205381.
21. Trejo O. What Is Bias in Machine Learning? // Scalable Path. - 4.05.2020. URL: <https://www.scalablepath.com/machine-learning/bias-machine-learning>
22. Wickham et al., (2019). Welcome to the tidyverse. Journal of Open Source Software, 4(43), 1686, <https://doi.org/10.21105/joss.01686>
23. Winston Chang, Joe Cheng, JJ Allaire, Carson Sievert, Barret Schloerke, Yihui Xie, Jeff Allen, Jonathan McPherson, Alan Dipert and Barbara Borges (2021). shiny: Web Application Framework for R. R package version 1.7.1. <https://CRAN.R-project.org/package=shiny>
24. Yihui Xie, Joe Cheng and Xianying Tan (2022). DT: A Wrapper of the JavaScript Library 'DataTables'. R package version 0.22. <https://CRAN.R-project.org/package=DT>
25. Бова А.А. Методичні аспекти крос-національних соціологічних опитувань щодо віктимізації та безпеки. Наука і правоохорона. 2017. № 1. С. 143-148.
26. Бова А.А. Соціологічні опитування потерпілих від злочинів в Україні. Український соціум. 2006. № 1 (12). С. 33-41. DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2006.01.033>.
27. В'юник М. В. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали) / М. В. В'юник, М. В. Карчевський, О. Д. Арланова ; упоряд. Ю. В. Баулін ; Коміс. з питань прав. реформи, Робоча група з розвитку кримін. права. – Харків : Право, 2020. – 212 с. <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/18398>

28. В'юник М.В., Карчевський М.В., Арланова О.Д. Кримінально-правове регулювання в Україні: реалії та перспективи (аналітичні матеріали) / упоряд. Ю.В. Баулін ; Коміс. з питань прав. реформи, робоча група з розвитку кримін. права. Харків : Право, 2020. 212 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/18398> (дата звернення: 04.04.2024).

29. Віктимологія : навч. посіб. / В.В. Голіна та ін. ; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкина. Харків : Право, 2017. 308 с.

30. Всеукраїнське опитування Міжнародного республіканського інституту (IRI): лютий 2024 // Соціологічна група «Рейтинг». – 5.04.2024. https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/ukr_february_2024_national_survey_public.pdf

31. Карчевський М.В. Обчислювальне кримінологічне аргументування: поняття, можливості та перспективи використання. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2022. № 4 (100). С. 112-126. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.100.112-126> (дата звернення: 10.04.2024).

32. Карчевський М.В. Проблема примітивізації кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки. Актуальні проблеми правоохоронної діяльності в умовах воєнного стану : тези Всеукраїнської науково-практичної конференції, Хмельницький, 16 березня 2023 року. Хмельницький : НАДПСУ, 2023. С. 97-100. URL: https://dspace.nadpsu.edu.ua/bitstream/123456789/1488/1/%D0%9D%D0%90%D0%94%D0%9F%D0%A1%D0%A3_16.03.2023.pdf (дата звернення: 30.03.2024).

33. Карчевський М.В. Протидія злочинності в Україні у форматі DATA SCIENCE. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. 2022. № 2 (98). С. 202-227. URL: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.98.202-227> (дата звернення: 16.04.2024).

34. Карчевський М.В., Кудінов А.С. Ефективність кримінально-правового регулювання в Україні. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2016. № 4. С. 101–114. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/537> (дата звернення: 06.04.2024); Карчевський М.В., Кудінов А.С., Досвід експертної оцінки кризових явищ у сфері кримінально-правового регулювання. Вісник Асоціації кримінального права України. 2017. № 1 (8). С. 163–181.

35. Повоєнне відновлення України та медіаспоживання: загальнонаціональне соціологічне опитування // Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. – 28.03.2024. <https://dif.org.ua/article/povoenne-vidnovlennya-ukraini-ta-mediaspozivannya-zagalnonatsionalne-sotsiologichne-opituvannya>

36. Поклад В., Курі Х. Віктимологічні дослідження в кримінології. Віктимологічні аспекти злочинності: Кримінологічні дослідження. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. 152 с.

37. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції) : Проєкт Закону № 5102 від 18.02.2021 р. / Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5102&conv=9> (дата звернення: 16.04.2024).

38. Про затвердження річних форм звітів щодо здійснення правосуддя місцевими та апеляційними судами. Наказ Державної судової адміністрації України від 23.06.2018 № 325.

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/v0325750-18>; Про затвердження форм єдиної звітності про стан кримінальної протиправності. Наказ Офіса Генерального Прокурора України від 30.06.2020 № 299.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/v0299905-20>

39. Туляков В.О. Вчення про жертву злочину: соціальні та правові основи : автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.08 ; Нац. ун.-т Одеська юридична академія. Одеса, 2001. 36 с.

40. Центр Розумкова. Прес-релізи : <https://razumkov.org.ua/sotsiologii/pres-relizy>